

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Весільна обрядовість болгар Буджака (XX–XXI ст.)»

«Wedding rituals of Bulgarian Bujak region (XX-XXI centuries)»

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Освітня програма Історія та археологія
Кофова Наталя Василівна

Керівник к.і.н., доц. Петрова Н. О. _____

Рецензент к.і.н. Маховська С. Л.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2024 р.

Захищено на засіданні ЕК № ____

протокол № ____ від _____ 2024 р.

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувачка кафедри

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ім'я)

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Одеса 2024

План

Вступ.....	3
Розділ 1. Історія дослідження, джерела та література	11
1.1. Історія досліджень болгарського весілля на Буджаку.....	11
1.2. Джерельна база та теоретико-методологічні аспекти дослідження.....	28
Розділ 2. Передвесільний цикл обрядовості болгар Буджака.....	34
2.1. Місце сватання у шлюбній обрядодії.....	38
2.2. Годєж – як перехідний обряд болгарської шлюбної Обрядовості.....	42
2.3. Місце засівок у шлюбній обрядовості.....	48
Розділ 3. Власне весільні обрядодії у традиційній культурі болгарського населення Буджаку	55
Розділ 4. Обрядодії післявесільного циклу у традиційній культурі болгарського населення Буджака	70
Висновки.....	82
Список джерел та літератури.....	88

ВСТУП

Національні традиції є невід'ємним компонентом культури будь якого етносу на нашій планеті. Навіть в сучасних умовах суцільної глобалізації, вестернізації та уніфікації, створені багато століть тому традиції конкретного народу продовжують грати суттєву роль в повсякденному та святковому житті його теперешніх представників.

Історично склалося так, що життя будь якої людини поділяється на три основних періоди (відрізка, ключові події): фізичне народження, соціальне одруження (створення чи організація соціальної ланки - сім'ї, шлюб) та природня смерть (поховання). Ці періоди-події, майже у кожного етноса завжди супроводжувалися відповідними обрядами, які в більш поширеній в європейському світі християнської цивілізації представлені традиціями та обрядами хрещення, весілля й похорон.

Названі обряди та традиції, цілком природньо протягом століть зазнали різної якості трансформації в культурі різних, насамперед європейських народів. Втім, серед них, доволі цікаву групу являють саме ті народи (етноси) які в період Нового часу зазнали масштабних міграційних процесів. Саме вони призвели до того, що єдиний народ, який в період XIX – початку XX ст., тобто в період загальноєвропейського національно-культурного відродження почав перетворюватися на політичну націю, георафічно виявився розділеним на тих його представників, що проживають на історичній етнічній території, та тих, що мешкають на теренах інших країн. Причому в останніх, вони створили власний соціально-культурний простір, свого роду етнічну окуймену, яка органічно влилася в соціально-культурний простір країни, яка не є історичною та етнічною батьківщиною даного народу.

Серед європейських народів, які відносяться до вищеназваної категорії (а сюди потрапляють, в тому числі й українці), особливе місце займають болгари.

На сьогодні (станом на кінець 2024 р.), представники болгарського етносу компактно за межами Республіки Болгарія мешкають в кількох європейських країнах (наприклад у Франції (політична діаспора) чи в Румунії (етно-історична діаспора). Втім, найбільш чисельна та знакова з історичної, національно-культурної та навіть політичної точки зору болгарська діаспора представлена в Україні й конкретно в найбільшій її області - Одеській.

Унікальність болгарської діаспори на наших теренах полягає насамперед у тому, що не дивлячись на роки мешкання переважно на Півдні України, болгарський етнос тут здебільшого зберіг свої традиції та культуру, які в значній ступені мало чим відрізняються від таких, що притаманні титульній болгарській нації, яка є лівовою долею населення сучасної Республіки Болгарія (тобто етнічних болгар, виключаючи з цього списку помаків та інші етно-релігійні мусульманські групи).

Не дивлячись на те, що болгарський етнос в Україні змінювався з плином часу, рівно як і його традиційна культура, найбільш яскравим і здебільшого знаковим культурним надбанням болгар України є весільна обрядовість.

Історично так склалося, що весілля - це зазвичай унікальна подія в житті кожної соціально-нормальної людини, яке наповнено різноманітними традиціями, обрядами та повір'ями ті іншими традиційними й модерними заходами, які як раз весіллю лише притаманні. Вступ молодих (і не тільки) людей у шлюб – це реально створення нової сім'ї (родини), ланки суспільства та етносу для продовження роду. Незалежно від того, в якій географічній локації відбувається весілля і до якого етносу чи національності належать люди, що погодилися вступити у шлюб, весілля і дотепер залишається одним з головних традиційних обрядодій, вельме яскравитою и мало незабутньою подією в їхньому житті, житті їх батьків (насамперед) і у багатьох випадках – доволі значної кількості людей, які мали до цієї події безпосереднє відношення.

На сьогодні існує безліч весільних звичаїв, традицій та обрядів, прямо пропорційних кількості етносів на Землі. Майже всі вони сягають корінням стародавніх часів. Втім і сьогодні ці дійства можуть мати чудовий, незрозумілими і ніби не завжди доречний, але, тим не менше, у всіх з них є свій прихований, таємний сенс. У багатьох народів весілля проходить по своєму, має свої традиції та особливі звичаї. Болгарське традиційне, або класичне весілля не є виключенням з цього загального правила.

Актуальність роботи полягає у тому, що сучасна Україна представляє у теперешньому світі один з найбільш вдалих зразків державності де співіснує багато представників різних етносів, всі з яких теоретично й практично прагнуть до збереження культурного різноманіття один одного. Вони дбайливо зберігаються і передаються з покоління в покоління. Причому як на загальнодержавному, так і на регіональному та навіть локальному рівнях.

Втім, через значний рівень сучасної глобалізації, це прагнення не може практично бути реалізоване без осмислення культурних процесів, через науковий пошук, що відповідає сучасним вимогам дослідників різних спеціальностей - істориків, етнологів, культурологів, соціологів. Причому маркером тут як раз може слугувати одна – найбільш поширена, різноманітна та яскрава в більшості своєму обрядовість – весільна.

Болгари України – унікальний етнос, який не тільки зберіг, а й помножив традиційні форми обрядовості, що були притаманні їх етносу і насамперед весільної. Однак яким було весілля у болгар і як воно трансформувалося до сьогоднішнього часу? Чому це відбувалося? Які процеси вплинули або на трансформацію, або на консервацію весільної обрядовості болгар Півдня України в цілому і окремого району їх мешкання – Буджаку конкретно? Всі ці питання, не дивлячись на значний науковий та інший доробок, станом на сьогодні розкриті ще не остаточно. Переважно цей аспект і складає загальну актуальність нашої теми, причому актуальність наукову.

Між тим, окрім наукової актуальності, не меншу, а в житті болгарського етносу Півдня України, грає ще актуальність культурна, чи національно-культурна. З огляду на різноманітні економічні, соціальні, політичні і культурні процеси останніх трьох десятиріч (тобто часу існування незалежної України), в її найбільш мільтікультурному регіоні – Одеській області, відбулися як позитивні так і негативні процеси, відносно різних народів. Наприклад самі болгари Одеської області ще у 1993 р. отримали свою національно-культурну автономію, яка була навіть представлена такою окремою науково-культурною офіційною структурою, як кафедра болгаристики (болгарської філології) на Філологічному факультеті Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Втім, протягом 2018-2020 рр. болгарська автономія в Одеській області була скасована і вищеназана кафедра (її очолювала професор В. Колеснік) була ліквідована.

А от наприклад, молдавани – ще один знаковий етнос Одеської області, не дивлячись на існування і досі (офіційно) молдавської національно-культурної автономії, де-факто перестає асоціювати себе як молдавани, здебільшого розуміючи себе в сучасних умовах як румуни (ті тенденції відзиркають процеси, які в останні десятиріччя йдуть у Республіці Молдова).

Саме тому, дослідження весільної обрядовості свого народу (авторка як раз відноситься до буджакських болгар) є важливим і актуальним з кількох причин. По-перше, це дозволяє зберегти та передати наступним поколінням цінності та традиції свого народу – великого чи малого, в залежності як рахувати. А як раз у буджакських болгар вони надзвичайно сильно представлені в традиційній культурі і де-факто не трансформувалися радикально в роки існування СРСР та незалежної України, тобто протягом XX-XXI ст.

По-друге, таке дослідження, навіть і магістерського гатунку, дає можливість запозичити вельме цікаву і незвичну традицію в сценарій власного весілля (майбутнього і не тільки авторки цього тексту), навіть якщо це весілля представників не болгарського народу (етносу). Такі традиції можуть додати до

звичної весільної церемонії родзинки і зроблять українське, молдавське чи весілля будь-якого іншого народу, представники котрого мешкають в Одеській області чи конкретно в Буджаку справді особливим. А ще такі запозичення, без сумніву, сприяють міжкультурному обміну, що так важливо з усіх боків і може мати цікаві результати у розвитку культури весільної обрядовості будь-якого багатонаціонального регіону нашої держави.

По-третє. Дослідження родинних свят та обрядів, в першу чергу весільних, не дивлячись на академічний напрямок цього процесу, в першу чергу допомагає збагатити розуміння культурного та історичного контексту своєї нації та її регіональної чи (на прикладі Буджака) локальної діаспори. Крім того, вивчення весільної (шлюбної) обрядовості, може допомогти підтримувати і розвивати соціальні зв'язки в межах родини, спільноти тощо, та сприяти формуванню не тільки родинної, а насамперед етно-культурної ідентичності. З огляду на процеси навіть політичної та ментальної трансформації деяких етнічних груп Одеської області – насамперед молдаван та росіян, ця задача серед українських в цілому і буджакських конкретно болгар, набуває додаткової актуальності.

І нарешті, по-четверте. Вивчення весільної обрядовості болгар Буджака може також допомогти у збереженні та відновленні (в разі потреби) забутої та зникаючої культурної спадщини цього унікального європейського етносу. А це вже дає нам підставу, нехай і вельме умовно, говорити про політичну актуальність нашої кваліфікаційної роботи.

На нашу думку вивчення родинної і насамперед весільної обрядовості є тим опорним пунктом, від якого слід ефективно і навіть ефектно відштовхуватися у подальших дослідженнях побуту чи духовної культури болгарського населення України в цілому і буджакських болгар конкретно.

Метою роботи є дослідження весільної обрядовості болгар Українського Буджаку (у центрі нашої уваги - Болградський, Білгород-Дністровський та Ізмаїльський райони Одеської області).

Поставлена мета зумовлює ряд наступних **завдань**:

- Формування, структурування та аналіз джерельної бази для дослідження весільної обрядовості болгар Буджака (метод інтерв'ю, опитування респондентів);
- Всебічний та ретельний аналіз літератури по темі нашого дослідження;
- на основі отриманих джерельних та історіографічних даних, розширити та доповнити наявну на сьогодні у науковій літературі інформацію про традиційну болгарську весільну обрядовість в цілому і в межах Буджаку;
- визначити головні атрибути які використовуються під час всіх обрядодій, пов'язаних з підготовкою та ухваленням шлюбу болгар Буджаку;
- порівняти певні елементи весільної обрядовості болгар Буджаку (Південної Бессарабії) з весільною обрядовістю інших народів, які активно і масово представлені як в Одеській області так і в трьох адміністративних її районах, що як раз і складають терени Буджаку.
- встановлення змін та тенденцій у еволюції весільного обряду, якщо такі мали місце протягом XX-XXI ст. Причому не тільки серед болгар регіону Буджак, а й у порівнянні з болгарами сучасної Республіки Болгарія.

Об'єктом дослідження є весільна (шлюбна) обрядовість болгар Буджака.

Предмет дослідження включає в себе структуру та місце окремих святкувань в рамках весільних процесів у обрядовості болгар Буджаку.

Хронологічні рамки: початок XX ст. – перша чверть XXI ст. (де-факто – кінець 2024 р.) Визначити конкретику хронологічних меж в етнологічному дослідженні не є можливим через факт того, що на відміну від конкретних подій політичної чи соціальної історії, аспекти етнічної історії у вигляді обрядів та національних традицій, що їх супроводжують розтягнуті на більш тривалий період (століття) і виявити систему їх появи чи закріплення в більшості випадків по-суті не можливо.

Між тим, в плані встановлення наукового старту досліджень етнокультурної історії болгар Буджаку, в тому числі і їх весільної обрядовості, теоретичним хронологічним початком нашої роботи ми вказуємо і частково через це розширяємо нижній кордон хронологічних меж 1848 рік. Саме тоді, з публікації першої статті, присвяченої болгарам Півдня України, що вийшла з під пера відомого українського історика і етнографа Аполлона Скальковського ми цілком справедливо можемо вести початок наукового аналізу обраної нами для магістерської роботи теми. Втім це лише локальне розширення титульних хронологічних меж нашого дослідження і виключно у історіографічному аспекті.

Територіальні рамки охоплюють Буджак (український Буджак, інша назва в якості наукового синоніму – Південна Бессарабія) – історико географічний регіон (область) у Північно-Західному Причорномор'ї на півдні України між гірлами річок Дунай та Дністер й Чорним морем (історично це Аккерманщина та українське Подунав'є). На сьогодні, в адміністративно-територіальному плані Буджак охоплює сучасні Болградський, Білгород-Дністровський та Ізмаїльський райони Одеської області.

Згідно офіційних статистичних матеріалів, загальна площа регіону Буджак — 12,4 тисячі км² з сучасним населенням згідно останнього Всеукраїнського перепису населення 2001 р. – 617400 осіб. Серед них болгари складають другу за чисельністю етнічну групу після українців – 129000 осіб, або 20,9%, що є унікальним показником представлення болгарського етносу, яке офіційно називається національною меншиною в Україні в межах і у співвідношенні до інших націй та народів сучасної української держави.

Особистий внесок автора та наукова новизна полягають у застосуванні цілої низки джерел етнологічного характеру, що були зібрані авторкою під час польових експедицій в деяких населених пунктах Буджака. Саме вони дозволили уточнити окремі аспекти наукового знання про весільну обрядовість болгар Буджака.

Апробація. Певні аспекти наукових пошуків авторки, протягом її навчання на бакалавраті та у магістратурі були публічно апробовані у вигляді доповідей на наукових конференціях студентів та молодих вчених:

1. 78-ї звітна студентська наукова конференція ОНУ імені І.І.Мечникова, 2021 рік;
2. 79-ї звітна студентської наукової конференції ОНУ імені І.І.Мечникова Секція історії та археології, філософії та культурології, 2022 рік;
3. XII Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів з нагоди Всеукраїнського дня науки «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента», Ізмаїльський державний гуманітарний університет (м. Ізмаїл), 17 травня 2022 рік;
4. XV Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Етнічна культура в глобалізованому світі», ОНУ імені І.І. Мечникова, 10 червня 2022 рік;
5. VIII Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «НАУКОВИЙ ПОШУК СТУДЕНТІВ XXI СТ.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук», 17 м. Ізмаїл, 17 листопада 2022 рік;
6. XVI Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених, 29 листопада 2022 року (в режимі онлайн).

Структура роботи: робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел та літератури та додатків. У першому розділі, який складається з двох окремих підрозділів, висвітлена історія дослідження весільної обрядовості болгар Буджака та подана характеристика основних наукових праць, які попри час написання залишаються і дотепер актуальними (в першому підрозділі). В другому підрозділі першого розділу поданий аналіз джерельних матеріалів по темі та представлена методологія автора, під час роботи над темою.

Другий розділ присвячений аналізом передвесільних традицій болгар Буджака. Він також розбитий на три підрозділи, кожен з яких присвячений місцю окремих передвесільних обрядовостей в системі підготовки весілля болгарського населення Буджаку.

Третій розділ присвячено шлюбній обрядовості, окремим етапом якої є власне традиційне весілля болгар Буджаку. Саме на досліджені усіх традиційних процедур ухвалення шлюбу (окрім юридичного боку питання. Тобто його офіційної реєстрації) і був здійснений акцент, чому сприяли напрацювання авторки, серед яких було написання курсових робіт, окремого розділу бакалаврської роботи у минулому та участь у вищевказаних конференціях. Четвертий розділ аналізує цикл обрядодій, які слідує після офіційного проведення весілля у болгар Буджака.

Завершальним елементом структури магістерської роботи є загальні по ній висновки. Тут максимально охоплені думки авторки стосовно досліджуваної проблематики і висвітлені (стисло) відповіді на поставлені у вступі завдання роботи в цілому.

Загальний список джерел та літератури магістерської роботи складає 61 одиниць на болгарській, російській та українській мовах. З них джерел (у двох не рівноцінних групах) – 11, історіографічних робіт (літератури) – 50.

Розділ 1

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ, АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1.1. Історія досліджень болгарського весілля Буджаку.

Дослідження звичаїв та традицій болгарського народу розпочалося в Російській імперії у другій половині XIX ст. Тобто ще до офіційного проголошення незалежного Болгарського царства (що сталося у 1878 р.). І це не дивно, оскільки власне етнічні терени Болгарії тоді перебували під жорстким пануванням Османської імперії і здебільшого слов'янська (болгарська) наука там реально не розвивалася. Саме у XIX ст. розпочався активний період зацікавленістю історією та культурою слов'янських народів, що мешкали на її теренах. Достатньо згадати дослідження історії та культури українського народу, які протягом XIX ст. здійснювали такі відомі особистості як М. Каразін, В. Антонович й Д. Яворницький та інші.

Зацікавленість звичаями та традиціями саме болгарського етносу, вперше висловили окремі представники Одеського товариства історії та старожитностей, що диктувалося як виключно академічним інтересом до культури самих болгар, так і політичною необхідністю в умовах постійної активізації так званого „Східного питання“. І в цій ситуації, болгар, які з XVIII століття активно переселялися на терени Буджака, особливо у відвойовані в кінці того століття землі Північного Причорномор'я, являли унікальний зразок етносу, фактично поневоленого османами, втім активно представленого в державі.

Виключно тому, дослідження культурних традицій та звичаїв болгар, в тому числі найбільш яскравих серед них – весільно-шлюбних обрядодій, як раз почалося в межах заселених представниками болгарського народу теренів підросійських Бессарабії та Буджаку. В той час різниці між двома цими історико-культурними регіонами не робили і сукупно всі ці терени називали Бессарабськими колоніями. В результаті чого, науковий доробок етно-культурної

історії болгарського етносу, географічно мав саме терени Південної України за відповідні.

Вперше в науковій літературі на болгарські колонії на Півдні - звернув свою увагу відомий український історик Аполлон Скальковський (1808-1898). У 1848 р. в Одесі він опублікував роботу «Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае» [57], В ній вперше в тодішній науковій літературі розкривалася історія поселення болгар в Російську імперію протягом 1750 – 1848 рр., географічно – топографічний огляд місцевостей та статистичний нарис болгарських колоній. Робота А. Скальковського носила здебільшого описовий і переважно загальний характер. Однак початок наукових досліджень болгарського населення Буджаку цією роботою було покладено. І саме Одеса на довгий час і дотепер стала своєрідним науковим центром дослідження цієї проблематики.

Втім нових публікацій з проблеми прийшлося чекати 10 років. Лише у 1858 р. вийшов четвертий том „Записок Одеського товариства історії та старожитностей“ в якому були представлені перші дві статті російських (за тодішнім підданством) науковців, які самі мешкали в колоніях підросійської Бессарабії. Українець за походженням А. Левицький [50] та болгарин за походженням М. Батьянов [15] у своїх роботах під єдиною назвою «Нравы и обычаи болгар, живущих в Бессарабских колониях», визначили основні й головні аспекти весільно-шлюбної обрядодії болгар, їх зміст та описали основні елементи-атрибути відповідної обрядовості. Саме ці дві роботи ми абсолютно справедливо можемо назвати першим науковим доробком (хоча по стилю та представленому матеріалу це по-суті наукові розвідки), щодо виявлення обрядовості етнічних болгар, в тому числі й весільної. Слід також відмітити, що обидві публікації базувалися виключно на місцевому (бессарабському та буджакському), а не на географічно болгарському матеріалу. Як наслідок, закладені А. Левицьким та М. Батьянов основи дослідження традицій

болгарського етносу стали в подальшому визначальними, в тому числі й для дослідників з Болгарії.

Наступним кроком у вивченні проблематики Буджака в цілому, стала видана у 1884 р. колективна праця (група статей місцевих вчителів) під назвою «Археолого-историко-этнографические описания Буджака: статьи 1884 года с комментариями и иллюстрациями» [14]. Ця робота, написана в рамках програми історії та старожитностей Одеського товариства по опису міст та сіл Буджака (тобто свого роду державне замовлення), містила різноманітні («причесані») матеріали та топографічні карти населених пунктів Південної Бессарабії, без опису та аналізу культурно-історичних традицій представлених в Буджаку етнічних груп (в тому числі й болгар).

Не дивлячись на те, що дана колективна праця являла собою суттєвий відхід від концептуальної лінії, яку заклали три аналізованих раніше українських дослідника, втім вона являє вельме значущий інтерес в плані того, що в перше в російській імперській історіографії чітко визначаються конкретні кордони Буджаку і визнається його мультінаціональна і мультікультурна специфіка. Тому не дивно, що група українських (на чолі з професором І.В. Сапожніковим) та молдовських (на чолі з професором І.І. Думніка) у 2023 р. здійснили перевидання цієї унікальної праці, рукопис якої зберігався Інституті рукописів Бібліотеки Національної академії наук України ім. В. Вернадського.

На теренах же самої Болгарії, перші спроби набрати етнологічний (етнографічний, польовий) матеріал для наукового аналізу етно-культурної спадщини болгарського етносу, були здійснені лише у 1869 р. Втім, вони досягли лише початкової стадії по об'єктивним причинам останніх років османського панування в країні. Цим почав займатися (дистанційно, тобто не перебуваючи у Болгарії, а використовуючи переданий йому матеріал) один з провідних діячів болгарського національного відродження і засновник, як раз у 1869 р. та перший голова Болгарського літературного товариства («Българско книжовно

дружество», з 1911 року — Академія наук Болгарії), болгарський історик і філолог, громадський діяч і майбутній засновник Болгарського національного музею Марин Стоянов Дринов (1838-1913). Саме цей видатний болгарський вчений і один з основоположників болгарської історіографії, випускник історико-філологічного факультету Московського університету у 1865—1871 рр. працюючи (нехай в якості лише вчителя одного з російських князів, що їздив по країнам Європи) в Імперії Габсбургів, Італійському та Румунському королівствах почав розшукувати там документи з болгарської історії та культури. Спираючись на чисельну на теренах Італії, Австро-Угорщини, Румунії та Російської імперії болгарську діаспору, Марин Стоянов Дринов зібрав перші матеріали про болгарські родинні традиції та обряди. Саме вони у 1911 р. були опубліковані в якості другої частини збірника праць цього видатного болгарського вченого [38].

Втім, слід відмітити, що етнографічних (етнологічних) суто болгарських матеріалів М.С. Дринову по-суті не вистачило аби окрім окремих історичних сюжетів болгарського минулого та глибоких досліджень болгарської мови, представити в тій же якості і аспекти етнічної культури болгар. Саме тому, він активно використовував напрацювання з цієї проблематики інших і виключно російських (за підданством) вчених, про що свідчить, наприклад його стаття «Этнографическія наблюденія А.Ф. Музыченка надъ болгарскими колонистами Феодосійскаго уезда» [38, с.530-536]. Фактично, один з засновників болгарської історіографії та етнології визнавав, що збір та аналіз польового матеріалу серед болгарських мігрантів на теренах Російської імперії є не тільки надзвичайно важливим в плані аналізу традицій та звичаїв болгарського етносу, а й здебільшого носить першочергове значення.

Від цієї тенденції в своїй науковій творчості намагався відійти відомий болгарський літературознавець, етнограф, історик, філософ й освітньо-політичний діяч та талановитий дипломат, професор Софійського університету Іван Шишманов (1862-1928). Не дивлячись на його серйозні родинні та політичні

зв'язки з Україною (він був чоловіком старшої дочки Михайла Драгоманова Лідії та за часів Української Держави та Української Народної Республіки у 1918-1919 рр. послом Болгарського царства в Києві) [54], в своїй науковій роботі він намагався за для виявлення болгарських звичаїв та традицій і в цілому аспектів болгарської культури, спиратися не тільки на матеріал болгарських мешканців Півдня України [61]. Втім, своїми трудами, як відмічає сучасна болгарська дослідниця Р. Конева, Іван Шишманов фактично довів єдність та унікальність болгарської культури на широких просторах Європи та універсальність їх базових традицій [47, с.306]. Тут, варто і важливо зазначити, що вищевказаний відомий болгарський дослідник підтримував активні й тісні зв'язки з відомими діячами української науки - М. Драгомановим, І. Франком, Ф (Хв.). Вовком та вів з ними листування, співпрацював у науково-дослідницькій та політико-реформаторській галузі. А крім того, він був ще і чудовим знавцем української літератури, насамперед спадщини Т.Г. Шевченка.

Вже постійно і офіційно (в якості посла) перебуваючи на теренах України, Іван Шишманов був активним ініціатором створення наукових та культурних україно-болгарських товариств, в роботі яких як науковець і сам приймав участь [20]. І результатом цієї роботи, стала опублікована вже після смерті дослідника у 1929 р. його остання робота "Болгарські народні обичаї", в якій описав значну кількість родинних обрядів та святодій представників болгарського етносу, переважно українського півдня [60].

Не оминув своїми науковими наробками весільну обрядовість болгар півдня України і знаковий для української науки дослідник – антрополог, етнограф й автор першої загальної науково обґрунтованої концепції антропологічного складу українців Федір Кіндратович Вовк (Хведір Вовк, в західноукраїнській традиції, Федір Волков – у східноукраїнській (російській) та болгарській традиції) (1847-1918).

Надзвичайна талановита особистість, Хведір Вовк в своїй науковій творчості приділив значну увагу дослідженню традицій болгарського населення Східної Європи. Піком же його плодовитих етнологічних наробок як громадського, так і побутового життя болгарського народу стали дослідження про весільний (шлюбний) ритуал та ритуали які його супроводжують. Причому, вперше в історіографії, саме Ф.К Вовк окремо виділив історико-культурну спадщину болгар Буджаку, які і стали основою для порівняння ним звичаїв та традицій болгар та титульний в регіоні етнічної групи - українців

Перша публікація Ф.К. Вовка стосовно вищевказаної теми сталася за межами України. Дослідження спочатку вийшло болгарською (македонською) мовою в п'ятих номерах журналу «Сборникъ за народны умотворения, наука и книжнина» («Збірний фольклору, науки і писемності») за 1890-1894 рр. під назвою «Свадбарските обреди на славянские народби» («Весільна обрядовість слов'янських народів») [25-29].

Така широка назва пояснюється тим, що відомий, але в той момент ще хронологічно автор-початківець мав намір подати в цьому, де-факто міжнародному часописі дослідження-студію про традиційне українське весілля виключно у порівняльному аспекті – поряд з описами цього обряду в інших східно- та південнослов'янських народів. Задум його був реалізований, як відомо, лише частково – опублікуванням розділу з українського весілля в томах «Збірника» (реально – 6 публікацій, хоча і вельме незначного для тих часів обсягу – по одній сторінці). Втім, невдовзі, у 1895 р., в московському «Этнографическом обозрении» вийшла його окрема розвідка, яка була написана російською мовою саме про болгарські весільні обряди, що є «ніби продовженням цих досліджень» [24].

Ця робота стала однією з найважливіших робіт Ф.К. Вовка з його славістичного циклу, яка в першу чергу вирізняється багатством джерельної та фактологічної основи-підґрунтя, широкою географією порівняльних даних,

надзвичайною ґрунтовністю викладу матеріалу і його загальнонаукової систематики й особистої інтерпретації.

«У вказаному дослідженні, через призму історико-етнографічної ретроспективи та з подібністю та іншим різноманіттям автор знайомив читача з рисами весільних обрядів у культурному житті сучасних нащадків (як вважалося в кінці XIX ст.) волзьких болгар (булгар). Саме тут, Ф.К. Вовк визначав і досліджував давніші форми шлюбу тюрків-болгар (вони ж волзькі болгари) та находив властиві для них риси в болгарському весіллі вже свого часу (межа XIX - XX століть)» [49].

«У фокусі дослідницьких інтересів Федіра Вовка – з'ясування причин збереженості у болгар як етносу історично сформованих втім з точки зору XIX ст вже як вважалося примітивних форм шлюбу та виявлення соціальних функцій традиційного весілля, яке народною свідомістю болгар (як і українців також) маркувалося як «головний і вирішальний акт», який саме і дозволяє укладення шлюбу, за винятком шлюбу церковного, який і в болгар Буджака становить дуже часто лише формальність зумовлену існуванням відповідних законодавчих норм.

У цій його роботі оглядово представлені різноетнічні впливи культурного життя, що призвели до руйнування цілісності і формування локального (в тому числі й на Буджаку) розмаїття весільної обрядодії у житті представників болгарського народу. Великий вчений підсумовує, що незважаючи різноманітні впливи й різного роду обставини, які мали б знівелювати серед болгар притаманні для їхнього народу погляди на шлюб і древні шлюбні обряди, вони все ж таки залишилися і до його часу, з переважанням слов'янського елемента над тюркським та іншими. Хоча і ті залишили після себе деякі незначні і не особливо виражені риси» [49].

Ф. Вовк робить висновки того, що саме серед болгарського населення шлюбні обрядовості традиційного типу збереглися у найбільш первісному

вигляді, а ось у інших слов'янських народів вони здебільшого характеризуються як окремі елементи пережитків минулого [24].

Слід зазначити, що науковий вплив серії публікацій Ф.К. Вовка суттєво вплинули на розвиток болгарської науки міжвоєнного періоду відразу ж у двох напрямках. З одного боку суттєво поширився інтерес до дослідження саме весільної (шлюбної) обрядовості болгар як етносу з боку болгарських істориків та етнологів, про що яскраво свідчить монографія М. Арнаудова „Българските сватбени обреди. Етноложки и фолклорни студии. Преглед на обичаите у народа“ що вийшла в Софії у 1931 р. [12]. З іншого ж, у болгарських дослідників з'явилася необхідність та інтерес до порівняння мови й культури болгар, що волею історичної долі опинилися в різних країнах і в оточенні народів інших культур, про що свідчить монографія Христо Вакарелски „Бит и език на тракийските и малоазийските българи“, яка побачила світ у 1935 р. [21].

Проте, не припинялись, попри політичні та ідеологічні перепони міжвоєнної доби і спроби болгарських дослідників продовжувати вивчати культуру болгар Півдня України (на той момент вже у складі СРСР). Свідомством цього стала видана у 1930 р. в Софії невеличка монографія В. Дяковича „Българите в Бесарабия. Кратък исторически очерк с пет приложения“ [39]. Щоправда, основою цієї роботи все ж таки стали переважно дореволюційні матеріали. Причому значна частка матеріалів по болгарам Північного Причорномор'я і в першу чергу Буджаку в ній було взято з останньої монографії доби Російської імперії (за часом написання) під авторством відомого російського і радянського географа та іхтіолога Л.С. Берга (1876-1950) «Бессарабия. Страна, люди, хозяйство», яка була видана у 1918 р. в Петрограді [16]. Цікаво, що це була одна з перших багато ілюстрованих фотографіями (загалом 32 одиниці) монографія, в якій вперше були вказані етнографічні матеріали по болгарам Буджака.

Першим же відомим дослідником болгарського населення Півдня України був М. Державін [34]. Його праця «Болгарские колонии в России» стала де-факто,

першим виключно узагальнюючим етнологічним дослідженням болгар України. Питанням традиційних сімейних свят в його праці присвячено декілька розділів. Втім, для нас варто відмітити розділ про весільні обряди та народні свята де під народними потрібно розуміти і свята сімейні, властиві болгарському народу в цілому, через призму участі в ній окремих болгарських родин. Причому весілля, в усьому різнобарвленні цієї процедури, серед сімейних свят українських болгар, М. Державін вважав найбільш значущим, та що найголовніше – самим тривалим за часом. Фактично, цим М. Державін визначив напрями подальших досліджень весільної обрядовості болгар України, вперше в науці заклавши основи поділу весільної обрядовості болгарського народу на цикли.

Активні етнографічні дослідження звичаїв та традицій болгар Буджеку продовжувались і за радянських часів. Причому відразу ж у двох локаціях – в Радянському Союзі (насамперед в УРСР) та в Народній Республіці Болгарія. Так, у 1970 р. в видавництві Академії Наук УРСР вийшла комплексна монографія Л. Демиденко «Культура и быт болгарского населения в УССР». На довгий час вона стала єдиною і знаковою роботою з цієї проблематики в українському історіографічному просторі [33].

Однак, як не дивно, саме ці позитиви, для подальшого розвитку данної теми виявились значущими негативами. Як і все в радянській науці, якщо отримувало офіційне визнання (а тут монографія підготовлена самою Академією наук УРСР), то фактично консервувалося і ставало свого роду прийнятою науковою істиною. З цією роботою саме так і відбулося – свідчення про культуру та побут болгар України з монографії Л. Демиденко почали переноситися в енциклопедичні видання, наприклад «Історії Української РСР» та підручники з етнографії. І хоча це свідчило про якість проробленої в кінці 1960-х рр. наукової роботи, однак саме вона не давала можливості ретельно і спеціально досліджувати культуру та побут болгар України в цілому і Буджаку конкретно майже до початку 1990-х рр., коли було остаточно ясно про застарілість та не повноту наведених в монографії Л.

Демиденко свідчень і коли нарешті з'явилася ціла когорта молодих і ідеологічно не ангажованих українських істориків та етнологів з болгарського питання.

В НРБ майже одночасно з УРСР виходили більш вузькі за змістом та за представленим матеріалом роботи. Так в монографії М. Арнаутової „Студии върху българските обреди и легенди“ („Дослідження болгарських обрядів та легенд“), що вийшла у 1972 р. були показані деякі з обрядів весільного циклу [13], а в монографії М. Велевої, виданої 7 років поспіль, описувалися весільні традиційні вбрання болгар [23]. Обидві монографії присвячені традиційним аспектам болгарської культури, втім в них постійно наголошувалося на тому, що вказані елементи традицій болгарського народу, представлені, поширені, а головне – збережені на теренах тодішнього півдня УРСР. І вкрай м'яко, особливо в останній роботі натякалося на тому, що весільна обрядовість притаманна болгарам-переселенцям, як мінімум в плані весільного вбрання та його коляровій гімі, відрізняється певним чином від того, що традиційно прийнято було на теренах самої Болгарії. З сьогоденної точки зору таку позицію можна трактувати і як наукову і як данність тодішньої політичної лінії керівництва НРБ, яке прагнуло до всілякого зміцнення дружніх та союзних стосунків зі своїм сюзереном – Радянським Союзом. А тому, робити різницю в культурних традиціях болгар Болгарії і болгар радянської України все ж таки слідувало (що і зробила вищеназвана авторка).

Проте, слід визнати, що як раз після розпаду СРСР і здобуття незалежності України, дослідження усіх аспектів історії та культури болгар Півдня України, в тому числі і болгарського населення Буджаку зазнали якісної і насамперед позитивної трансформації. Кількість вчених, які почали займатися вищезначеною проблематикою суттєво зросла, рівно як і кількість та наповнення підготовлених ними наукових праць. Причому, на відміну від попередніх епох, зазначена вище проблематика стала насамперед прерогативою молодих українських вчених, серед яких чітко проглядається певна спеціалізація.

І прямим наслідком цього стало те, що аспектам весільної (шлюбної) обрядовості болгар Буджака присвячено доволі багато наукових праць.

Саме сьогодні, дослідження сімейної, в тому числі й весільної обрядовості болгар Буджака продовжуються, як науковими установами, так і народознавцями, які досліджують різні аспекти культури та традицій болгарського народу в цілому, так і його діаспорних груп на Півдні України. Виділяється і кілька центрів болгарських досліджень як в Україні (Одеса, Запоріжжя) так і в Молдові (Кишинів, Тараклія). Втім, як і з середини XIX ст., визнаним і найбільш ефективним центром болгаристичних досліджень як по кількості авторів та їх публікацій так і по різноманіттю наукових пошуків залишається Одеса. А конкретно вчені Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (історики, етнологи, філологи, як наприклад, вказана у вступі професор Валентина Колесник).

Причому найбільш жвавий інтерес українських та одеських, насамперед дослідників виявляється до традиційної культури болгар України. Оскільки в процесі масового (колоністичного) розселення болгар в Буджаку (як мінімум) постає у науковій спільноті зацікавленість до їх звичаїв та обрядів, як до тих, що притаманні їм, як частинці певного народу (у даному випадку болгар), так і тих які властиві їм як людям від цього народу відірваним (переселенцям, діаспорі, тощо). Появляється зацікавленість як до соціальних колективів, які встановлюють зв'язки у нових історичних умовах, зустрічаються з чимось новим, щось чуже переймають, своїм діляться, а також змінюють на власний лад, чи просто щось забувають, від чогось відмовляються. Саме ці аспекти і визначили титульні напрями наукових досліджень цілої низки одеських істориків та етнологів.

«Серед сучасних українських дослідників болгарської обрядовості, традиції та звичаї досліджують чи досліджували О. Ганчев, Г.Руссева (Златова), Н. Петрова, та інші. На жаль, далеко не всі їхні роботи є поширеними і наявними

мережі Інтернет, що ускладнило використання їх напрацювань при написанні дослідження» [49]. Елементи ж стану війни, яка з 2014 р. йде на теренах України через агресію проти нашої держави Російської Федерації, також сильно ускладнили користування надрукованими роботами різних українських дослідників. Втім, навіть те, що нам вдалося винайти, вивчити та застосувати, є вельми представницьким.

Чи не найсильнішим місцем сучасних болгаристичних досліджень є їх порівняльний характер. Також доволі часто сучасні українські дослідники розглядають культурне явище надто вузько, не враховуючи ширшого історичного, ідеологічного, обрядово-звичаєвого, світоглядного та фольклорного фону-контексту і у рамках соціального клаптика, і у межах етносу іноетнічних чинників.

«Тому, до актуальних завдань етнологів, культурологів та істориків належить напрацювання у розробці основних принципів типологізації, класифікації та систематизації наявної інформації шлюбної обрядовості (визначення та опис по етапах, подачі обрядових та персоналізованих шаблонів, записаних пісень і інших творів у всій їхній варіативності, нотатування інформації про середовища обрядодії, визначення застережень головних учасників ритуалу, різнопланового пояснення та інших коментарів), наукові пошуки у систематиці учасників (персонажі, чинів) шлюбу у функціональному та статевих, гендерних аспектах, дослідження наявних образів та їхньої символіки в обрядодіях та піснях» [35].

Звісно у рамках даного дослідження ми не могли не приділити особливу увагу роботі молодих науковців. Одеська дослідниця Ганна Русева (Златова) видала цілу серію статей стосовно шлюбній обрядовості болгар Буджака. Так, в статті «Структура весільного ритуалу болгар Півдня України (XIX- початок XX ст.)», наслідуючи методологію яка вкорінилася з XX ст., дослідниця визначає шлюбну обрядовість у своєму дослідженні як структуру, яка проявляється трьома

частинами: передвесільна, власне весільна та післявесільна. На наш погляд це доволі вичерпний поділ, якщо не говорити про більш локальні прояви різних обрядів та властивих для них рис. Ганна Русева визначає також і досліджує окремі обряди та обрядодії перерахованих вище циклів, що входять до болгарського весілля на Буджаку. І якщо ці цикли характерні і для весілля у інших народів української нації то через окремі обрядодії демонструється і досліджується різниця болгарського весілля, стосовно лише йому притаманних особливостей [56].

«В іншій своїй публікації «Весільний одяг болгар Буджака ХХ ст.» [26] вона досліджує не лише одяг, але і зовнішній вигляд молодят. Причому дослідниця не оминула своєю увагою і зміни у їх вбранні. Щоправда, дослідниця не показала відмінність притаманних болгарам Буджака елементів весільного одягу з аналогічним вбранням болгар в інших регіонах України чи Болгарії» [49].

Втім, «Ганна Русева поетапно досліджує у своїй роботі одяг наречених враховуючи чотири критерія. Окрім одягу, вона аналізує взуття, головний убір і основні атрибути. Основним джерелом у її дослідженні слугували матеріали інтерв'ю респондентів з різних населених пунктів і різних районів (на момент дослідження: Болградський (с. Виноградне, с. Нові Трояни, с. Табаки, с. Ореховка), Арцизький (с. Нова Іванівка, с. Задунаєвка), Саратський (с. Зоря, с. Колісне) та Тарутинський (с. Євгеновка) райони), а також фотокартки і нечисельні письмові роботи дослідників різних періодів» [40].

Ще одна її, більш пізніша робота «Шлюб у болгар Буджака наприкінці ХІХ – упродовж ХХ століття: форми укладання» [43], присвячена формам укладання шлюбного союзу болгар. Що ж стосується дослідження передвесільних обрядодій, то унікальною за своїм наповненням та подачею є робота «Передвесільний цикл обрядів болгар Буджака у ХХ ст.: структура і зміст» [42].

Ганна Русева (Златова), розуміючи інтернаціональну специфіку культури болгар, в тому числі й болгар Буджака, в іншій своїй статті «Деякі аспекти

традиційної весільної обрядовості болгар в дослідженнях болгарських науковців», спробувала виявити погляди сучасних болгарських вчених на характер, циклічність та окремі елементи весільної обрядовості представників цього народу [41].

У 2012 р. було опубліковано роботу Н. О. Петрової, одеського етнолога, присвячену маловивченій темі весільних обрядів у болгар «Хліб як атрибутивно-символічний компонент у передвесільній обрядовості болгар». У цій роботі докладно описується значення хліба у передвесільному циклі болгар [53].

Слід відмітити, що хліб, є одним з найголовніших традиційних атрибутів болгарського весілля. І тому не тільки в Україні, а й в сучасній Республіці Болгарія вчені активно досліджують цю проблематику, свідоцтвом чого є, наприклад, стаття болгарської дослідниці М. Василева „Обредни хлябове в Карнобатско“, опублікованої в Софії за 20 років до виходу вищевказаної української публікації [22].

Важливий матеріал для досліджень весільної обрядовості болгар Буджаку міститься у книзі відомого політика Одеської області А.І. Кіссе «Возрождение болгар Украины» [45]. Його робота, яка скоріше носить публіцистичний та просвітницько-пропагандистський, ніж науковий характер, присвячена аналізу історії, культурно-побутових традицій, феноменів самосвідомості, специфіки мови та освіти болгар в Україні. Вказана монографія містить досвід та практику діяльності широкого кола людей та організацій у світовій болгарській діаспорі й характеризує наявність актуальних питань в розвитку самобутньої групи населення переважно Одеської області та загрози її поступової асиміляції чи втрати національно-культурної ідентичності в Україні (що вже стало с молдавським етносом в нашій державі, про що мова велася нами у вступі).

Слід відмітити, що з 1993 р. Антон Кіссе – народний депутат України є засновником і керівником Асоціації болгар України – суспільно-культурної організації, під егідою якою проводиться доволі значуща робота по дослідженню

та збереженню культурних надбань болгарського народу в Україні і насамперед в Буджаку [9] (сам А.І. Кіссе – буджацький болгарин). Більше цього, Асоціація болгар України виступає одним з організаторів та навіть спонсорів проведення цілої низки наукових заходів, таких як міжнародні наукові конференції «Болгари в Північному Причорномор'ї» та інші.

Так, наприклад, у 2014 р. групою одеських вчених під загальною редакцією А.І. Кіссе було опубліковано книгу «Буджак: історико-етнографічні нариси народів південно-західних районів Одещини» [44]. Ця монографія що включає в себе близько двадцяти нарисів, написаних докторами наук, кандидатами, аспірантами історичного факультету ОНУ імені І.І. Мечникова. Серед них є нарис про болгар Буджака, який був написан кандидатом історичних наук, доцентом (зараз – професором, д. і. н.) О. І. Ганчевим.

Слід відмітити, що О.І. Ганчев титульно займався дослідженням різноманітних аспектів культури та етнології болгар Півдня України, в тому числі і буджакських протягом майже чверті століття. Результатами його роботи стали як окремі статті присвячені весільній обрядовості болгар Буджаку (наприклад одна з перших його статей, що вийшла у 2000 р. - «Особенности брачных отношений у болгар Южной Бессарабии» [31]) так і наукова монографія по докторській дисертації «Демографічні трансформації болгарської спільноти Південної Бессарабії (XIX – початок XXI ст.)», окремий розділ якої (4-й) як раз і присвячений в тому числі й весільній обрядовості болгар Буджака [30, 247-352].

Нарешті слід виділити й роботи ще одного одеського вченого - етнолог (нажаль вже покійного), доцента кафедри археології та етнології ОНУ імені І.І. Мечникова А.Шабашова, який серйозно вивчав населення Буджаку, в тому числі й болгарське. Нами була використана остання його стаття «Традиции брака и семьи в болгарской Бессарабии и Северного Причерноморья», яка була опублікована в Кішиневі у 2019 р. [59]. В сукупності з роботами О.І. Ганчева,

публікація А. Шабашова дозволяє нам глибше зрозуміти традиції шлюбних відносин серед болгар Буджаку.

І нарешті останнє. Не дивлячись на надзвичайно великий та вкрай цікавий пласт досліджень українських вчених з весільної обрядовості болгар Буджака, слід зазначити, що нехай і в пропорційно менших обсягах, втім в самій сучасній Республіці Болгарії теж є інтерес до данної теми. Свідомством цього є видана ще у 1995 р. В м. Ямбол монографія В. Буковина „Стародавнo Гpаматикoвo. Гeoгpафски, истoричeски и eтнoгpафски пpoучвaния. Бит. Език. Фoлклoр“ [19], а також праця (збірка статей та етнографічних матеріалів) «Експедиция в село Кулевча 2009-2012 година», яка вийшла під егідою Регіонального історичного музею в болгарському місті Шумен у 2012 р. [56].

Крім того, для порівняння весільної обрядовості болгар Буджака з аналогічним процесами прийнятими серед титульного населення Болгарії, ми використали також низку сучасних електронних публікацій сучасних болгарських авторів [17; 36; 52]. Втім, всі вони носять здебільшого рекламно-пропагандистський характер. Однак, і це стало основною причиною для використання саме цих публікацій – в них доволі чітко і стисло описані основні традиції та обрядодії, які притаманні класичному болгарському весіллю.

В цілому, слід зазначити той факт, що станом на сьогодні, в науковій літературі сучасної України, проблема весільної обрядовості болгар Буджака розкрита доволі суттєво. Враховуючи напрацювання попередників (дослідження вчених Російської імперії та УРСР), а також значний пласт наукового доробку болгарських вчених (як Болгарського царства, так НРБ і сучасної Республіки Болгарія), ми можемо говорити про доволі повне розкриття в науковій літературі більшості проблем, які стосуються весільної обрядовості болгар Південної Бессарабії. Між тим, локальна специфіка цього історико-культурного явища, розкрита ще далеко не повно.

З дослідження в дослідження лунають нові цікаві факти традицій та звичаїв весільної обрядовості, які вчені помічали в різних населених пунктах (переважно селах) Буджаку. А це виводить на актуальний та вкрай значущий рівень сучасні польові етнологічні дослідження та зібрані по результатах конкретних експедицій відповідні джерельні матеріали.

Отже підводячи підсумок історіографічному підрозділу, маємо зазначити актуальність наукових досліджень весільної обрядовості болгар Буджака, які були здійснені протягом періоду від середини XIX – до кінця XX ст. Через призму нашого часу вони видаються доволі повними. Подібного роду результати, можуть претендувати на те, щоб і далі допрацьовуватися за рахунок їхнього ж осмислення вже сучасними українськими, молдавськими та болгарськими вченими у XXI ст. Роботи ж більш пізніх за часом напрацювання дослідників, як і сучасних науковців, в першу чергу українських, являють собою цілком гармонійне продовження роботи, основи якої були закладені більше 150 років тому назад.

Підсумовуючи ж історіографічний підрозділ можна сказати те, що останнім часом з'явилися нові матеріали для дослідження даної теми. В поєднанні ж новими джерельними матеріалами, слід говорити про подальше поглиблення у вивченні обраної нами теми перспективи чого вкрай очевидні.

1.2. Джерельна база та теоретико-методологічні аспекти дослідження.

Історіографічні матеріали, які були нами охарактеризовані вище, суттєво та якісно доповнює нечисельний, втім надзвичайно важливий пласт джерел. Залучені до написання даної магістерської роботи джерела складаються з двох не рівноцінних, втім однаково важливих груп. До першої відносяться матеріали наших польових етнологічних досліджень, які являють собою інтерв'ю восьми опитаних нами протягом етнологічних експедицій представників болгарського

населення Буджаку. Другу ж складають два, офіційних документи сучасної України.

З метою отримання нових джерел нами протягом 2021-2023 рр. було зібрано свідчення (у вигляді інтерв'ю) «від 8 людей різної статті, які належать до різних вікових категорій і проживають у різних населених пунктах Буджака (сучасні Білгород-Дністровський, Болградський та Ізмаїльський район Одеської області України). Інформація яка була нами отримана «у полі», була системно інтегрована в загальну систему знань щодо національних традицій болгар Буджака, яка раніше була сформована дослідниками протягом історії дослідження болгар Буджака, їхніх традицій та звичаїв» [49].

Варто зазначити, що всі наші респонденти більше могли розповісти про сучасність, і в значно меншій мірі про ХХ ст., особливо його першу половину. У нас склалося, можливо суб'єктивне враження, що причиною цього є не лише недостатні знання, але й менша зацікавленість та популярність традицій в той чи інший історичний період.

Було опитано декілька респондентів серед них це жителі Білгород-Дністровського, Болградського та Ізмаїльського районів Одеської області, а конкретно сіл Кулевча, Зоря, Василівка, Делени та Новокаланчак. Це населені пункти з переважаючим болгарським населенням і такі, де традиційно проводяться польові етнологічні дослідження.

«Нами були опитані Ніколова Феодора, Кофова Марія, Генчева Варвара, Кальчев Кирило, Бойчева Наталя, Крупенко Максим, Тимуренко Віра, Кофов Василь. Загалом матеріал який був отриманий під час спілкування з респондентами дозволив доповнити вже наявну інформацію» [49].

«Можна відмітити ще один момент нашої, не настільки представницької як історична література джерельної бази - це фотоматеріали. Подія яка відображається на фото несе в собі секрети, досвід, спостереження, знання минулих поколінь. Завдяки цим моментам можна дізнатися, щось нове і змінити

хід досліджень у тому напрямку у якому працюємо. У нашій магістерській роботі було використано 9 фотографій. Дані фото репрезентують моменти родинних звичаїв болгар, всі з яких, в тій чи іншій ступені лише якісно ілюструють обрану нами тему дослідження. Так люди, намагаються зберігати власні, найяскравіші спогади свого життя» [49].

«Побачити фотокадр, що передає ту щасливу мить коли жінка народила дитину та починає його годувати своїм молоком є доволі інтимним момент. Люди намагалися приховувати дитину, щоб не зурочити але все ж таки вдалося зробити ексклюзивне фото. Наступні фото репрезентують події весілля, а саме як відбувалося в кінці ХХ ст. таїнство вінчання. Саме цей момент є важливішим для молодого подружжя, тому що відбувається заключення їхнього союзу на небесах-це більш важливіше для болгар ніж позначка у паспорті [1, 4]. Завдяки фотографіям можна зрозуміти як виглядало вбрання наречених та які обряди відбувалися на самому весіллі» [49].

Окрім польових джерел – а саме інтерв'ю зазначених 8 представників болгарського етносу Буджаку, окремою групою джерельних матеріалів нами вибрані офіційні державні документи, а саме Конституція України та данні статистики. Конкретно - чисельність мешканців Одеської області та розподіл їх по національному складу, згідно останнього в Україні перепису населення, що відбувся у 2001 р.

Загалом, в цілому, невеличкий пласт джерельних матеріалів магістерської роботи, дозволяє певною мірою лише відкорегувати окремі данні, що раніше були представлені в наукових працях конкретних дослідників ХІХ – ХХІ ст. Втім, разом з відповідною історичною науковою літературою, навіть зібрані та залучені нами не чисельні джерела, дозволяють в цілому доволі якісно розкрити обрану проблематику магістерської роботи.

Аби як умого якісніше використати залучені джерельні матеріали та історіографію по темі, авторка приділила значну увагу вибору та практичному

застосуванню найбільш ефективної для теми даного магістерського дослідження методологічної концепції, відповідних методів дослідження та принципів наукового пізнання.

Дана робота написана в концептуальних засадах постпозитивістській методології, яку авторка вважає на сьогодні найбільш актуальною та придатною для сучасних наукових, в тому числі й етнологічних досліджень. «Сучасний постпозитивізм — це позитивізм, у рамках (межах) якого очікується очевидна тенденція до пом'якшення вихідного методологічного радикалізму й установка на аналітику ролі соціокультурних чинників у динаміці історичної та етнологічної науки. Він висуває так звану методологію дослідницьких програм, тобто ідеї гуманізації науки, теоретичного плюралізму і історичного контексту науки» [55]. Саме тому, на наш суб'єктивний погляд, постпозитивістська методологія найбільш придатна і ефективна саме для здійснення етнологічних досліджень, нахшталт нашого. До її позитивних, в плані етнології характерних рис відносяться:

1. Ставлення на перше місце не політичних чи ідеологічних чинників і фактів, які ставали локомотивом історичних процесів, а саме соціальних і культурних, які є постійними і через які найбільш об'єктивно можна зрозуміти історію і сьогодення тої чи іншої етнічної групи чи політичної нації;
2. Плюралізм в поглядах дослідників, тобто їх абсолютна незаангажованість зовнішніми чинниками;
3. Використання не тільки теоретичних засад історичних досліджень для формулювання концепції досліджень етнологічних, а насамперед активне залучення представлених в них історичних фактів (фактологічного матеріалу) як базових саме для підготовки наукових досліджень етнологічного спрямування.

В рамках постпозитивістської методології, при написанні магістерської роботи, ми використали наступні методи наукового пізнання загальнонаукового та спеціалізованого характеру. До останніх відносяться: метод польових

досліджень, хронологічний, системний та типологічний. Загальнонаукові методи які були нами застосовані при підготовці магістерської роботи – метод аналізу, метод дедукції та метод синтезу.

Сучасна історична наука, рівно як і наука етнологічна, «має потребу і вимогу розглядати всі історичні факти, явища та події відповідно до певних історичних обставин, у їх взаємозв'язку та взаємозалежності, а також з урахуванням й інших важливих, хоча в кожному конкретному випадку і локальних факторів. Розуміючи, що історичні явища потрібно розглядати і досліджувати лише в розвитку від їх виникнення і до сучасності, або умовного й останнього (остаточного) результату, враховуючи інші проміжні форми, наша магістерська робота не могла би бути виконана без опору на принцип історизму, який є основним і базовим для будь-якого історичного та етнологічного дослідження, якщо останнє не описує лише сучасні явища» [49].

Типологічний та системний методи дозволили не заблукати в обраній нами темі магістерського дослідження при всій її широчині, якісно виокремити певні етапи весільних обрядодій болгарського населення Буджака, визначити групи атрибутів та явищ які себе проявляють під час ухвалення та святкування шлюбу серед українських болгар Південної Бессарабії.

Лише в рамках утвореної сталої системи, після формування основних блоків відповідного знання (на основі вивченої історичної літератури) про весільну обрядовість болгар в цілому і буджацьких болгар конкретно, стала можлива наша подальша робота. В тому числі і з залученням даних, отриманих в результаті використання методу польових досліджень (інтерв'ю респондентів) та їх інтеграція до системи наукових знань, наявних до останнього часу у вітчизняній та закордонній дослідницькій літературі.

«Використання методів польового дослідження не дали б результату у вигляді написання окремого розділу. Тому його важко вважати за основний. Але від цього його важливість не зменшується. Навпаки. Інформація отримана «у

полі» є системно інтегрована в загальну систему знань з весільної обрядовості болгар Буджака, що і було представлено на сторінках даної роботи» [49].

«Завдяки використанню хронологічного методу, який багатьма сприймається як антипод територіальності при дослідженні культурних явищ і нівелює її, у нашому випадку, навпаки цей метод дав нам можливість виокремлювати усю територіальність весільного обряду, як загальносукупного явища ухвалення шлюбних відносин болгар Буджаку» [49], його особливості на певній території сучасної України. І з урахуванням хронологічного методу території Буджака виступають не лише як окремий фрагмент земної площі, зі своїми координатами у просторі, але і як землі, що мали спільне або відмінне у своєму історичному розвитку де територіальна близькість не завжди є ключовою.

В цілому, обрана методологічна концепція, залучені методи дослідження та використані принципи наукового аналізу, дозволили створити на наш суб'єктивний погляд об'єктивне та загальноохоплююче дослідження стосовно весільної обрядовості болгар Буджака. Не дивлячись на сьогодні доволі суперечливий характер постпозитивістської методології, саме вона в найбільшій ступені розкриває можливості до неупередженого і незаангажованого ставлення дослідника до конкретного предмету наукового аналізу. І для нашої, здебільшого етнологічної роботи, обрана методологічна концепція виявилась найбільш сприятливою.

Отже болгарське весілля є достатньо важливим святом за допомогою якого об'єднується велика кількість людей, що зберігають свої традиції та обряди до сьогодні. Весільні обряди болгар Буджака, зберігалися протягом декількох століть але тим самим і зазнали певних змін.

Розділ 2

ПЕРЕДВЕСІЛЬНИЙ ЦИКЛ ОБРЯДОВОСТІ БОЛГАР БУДЖАКА

Болгарський народ – давній і дуже специфічний етнос. Не дивлячись на те, що з доби Середньовіччя болгари живуть не тільки на своїй етнічній території, а являють собою і політичну націю і її діаспори, культурна складова цього етносу, в цілому зберегла свою загальну ідентичність, без залежності від місця постійного проживання тої чи іншої болгарської спільноти.

В Україні в цілому і в Одеській області конкретно проживає найбільш чисельна болгарська діаспора. Згідно даних офіційного і останнього перепису населення України, який мав місце у далекому 2001 р., болгари в нашій країні являють собою п'яту за чисельністю етнічну групу, яка налічує більш ніж 204500 осіб, що складало на той момент 0,42% населення України [11]. Однак це офіційні данні. Втім, як стверджував у свій час відомий болгарський дослідник Божидар Димитров Стоянов (1945-2018 рр.), який довгий час очолював директор Національного історичного музею Болгарії, реальна чисельність болгар України біля 1 млн осіб (тобто 1 з кожних 10 болгар у світі проживав в Україні).

Серед усіх українських болгар, згідно вищеназваного перепису населення 2001 р., їх лєвова частка, а конкретно 129000 осіб, проживала на теренах Буджаку. Серед усього багатонаціонального населення цього історико-культурного регіону України, болгари складали другу після українців етнічну групу, яка у відсотковому відношенні складала більш ніж 1/5 усіх мешканців Південної Бессарабії [11].

Болгари в Буджаку – традиційна і де-факто автохтонна етнічна група. Переселившись сюди до кінця першої половини ХІХ ст., буджакські болгари не тільки зберегли свою традиційну болгарську культуру, а й через місцеві умови (етнічні, культурні, історичні, географічні тощо) суттєво урізноманітнили її. В

результаті традиції, звичаї, обрядовість болгар Буджаку виявились куди більш цікавими, різноманітними та складними, ніж у болгар Болгарії.

Збереженню та урізноманітненню традиційної культури болгар Південної Бессарабії сприяло два основних фактори – зовнішні, доволі буремні процеси та наявність ключової ланки в їх згуртуванні – родини. Перший фактор цілком пов'язаний з політичною та соціально-економічною історією Буджака протягом XIX – XX століть – війни та пов'язані з ними перехід буджакських земель під різний політичний контроль, промисловий переворот, який в 1920-1930-ті рр. супроводжувався колективізацією та індустріалізацією, етно-соціальні процеси міграційного та іншого характерів. Через все це, болгари Буджака змушені були жити хоча і компактно, у виключно болгарських селах, втім у оточенні (а інколи і під безпосереднім керівництвом) представників інших народів – українців, росіян, молдаван, гагаузів і навіть албанців. Як наслідок все це сприяло жвавому культурному обміну й запозиченню певних елементів культури інших народів.

Однак, це запозичення не стало значущим. Навпаки, воно виявилось надзвичайно локальним, про що свідчить різниця (нехай і доволі незначуща) в деякій, в тому числі і у весільній обрядовості болгар Буджака, які живуть у різних селах. І саме це, раз за разом доводять чисельні етнологічні експедиції по районах традиційного проживання болгар Буджака, кожна з яких збагачує вітчизняну етнологічну науку новими і цікавими свідченнями та джерелами усного й матеріального характеру.

Втім, не дивлячись на вплив вищеназваного фактору, болгари Буджаку за довгі два століття майже повністю зберегли свою культуру і в ній різноманітні, притаманні виключно болгарам звичаї та обряди, в тому числі і в першу чергу – весільного циклу. Причина цього коїться у традиційній болгарській сім'ї.

За свідченнями відомих одеських істориків та етнологів О.І. Ганчева [30, с.330] та А.В. Шабашова [59, с. 377], майже до початку 1970-х рр. традиційна болгарська сім'я в Південній Бессарабії була великою родиною (з батьком та його

дружиною на єдиній території могли жити 2-7 його синів з дружинами та дітьми). В результаті процес передачі культурного надбання болгарського народу – від мови до окремих обрядодій, в тому числі й весільного циклу здійснювалися вкрай швидко та ефективно. І як наслідок – повністю зберігалися.

Більше того, традиційна болгарська сім'я – моноетнічна. В своїй монографії професор О.Ганчев на підставі зібраних та проаналізованих і вельме чисельних статистичних матеріалів від початку ХІХ ст. до 2015 р. чітко довів це твердження [30, с.345]. Болгари Буджаку майже не створювали міжнаціональних сімей і тому процес передачі культурного надбання нації серед їх середовища був окрім усього іншого ще й цілком природнім. І лише масова міграція болгарського населення Буджаку в міста, що хронологічно розпочинається з 1974 р. [30, с.344], з суттєвим відходом від традиційної родини (через об'єктивні демографічні процеси, які стали прямим наслідком соціально-економічних тенденцій спочатку в УРСР, а з 1991 р. і в незалежній Україні), здебільшого гальмує, але ні в якому разі не знищує процес моноетнічної суспільної поведінки болгар Буджаку.

Саме тому, весільна обрядовість болгар Південної Бессарабії навіть в нових соціально-економічних, політико-ідеологічних і демографічних умовах в більшості своїй майже повністю зберігається. А раз так, то саме це робить вищевказаний елемент традиційної культури болгар Буджаку надзвичайно цікавим для наукового дослідження.

«Як визначає більшість сучасних українських дослідників [наприклад: 18; 31; 41-42], традиційно весільна (шлюбна) обрядовість болгар Буджаку протягом ХХ – першої чверті ХХІ ст. чітко поділяється на три відповідних і в цілому усталених цикли-етапи: передвесільний, власне весільний і цикл обрядодій які слідує після проведеного весілля. Усі вони у значній мірі пов'язані поміж собою і лише разом і в єдиному комплексі формують справді цілісну картину традиційного або класичного весільного ритуалу болгар Південної Бессарабії» [49]. Причому, цей комплекс в значній мірі є унікальним.

Спираючись на проведенні нами і попередніми дослідниками польові дослідження, в цьому і подальших розділах нашої магістерської роботи, ми спробуємо розкрити змістовне наповнення весільної обрядовості болгарського населення Буджаку та проаналізуємо сформовану за попередні століття структуру виконання шлюбно-весільних обрядів болгарами Південної Бессарабії.

Втім, як і в інших культурах світу, шлюб та обрядодії весілля, які його супроводжує не є одномоментним. Ухваленню шлюбу передують ціла низка заходів, яку класифікують як передвесільна обрядовість. І саме у болгарського народу передвесільний цикл шлюбної обрядовості розвинутий і представлений найбільш жваво і яскраво, причому в значній кількості випадків, значно складніше і триваліше ніж у інших слов'янських народів, в тому числі й титульної для Буджаку нації – українців.

Нижче ми «спробуємо ретельно проаналізувати передвесільний цикл шлюбної обрядовості болгарського населення Південної Бессарабії в основних його проявах – місце сватання, годеж та місце засівок. По суті, ці три пункти являють собою етапи передвесільної шлюбної обрядовості болгар Буджаку, коріння яких йдуть з традиційної культури болгарського етносу» [49] втім суттєво доповнені та трансформовані вже на теренах болгарських колоній Півдня України, причому саме протягом XX – початку XXI століть.

Однак тут відразу ж слід зазначити, що в сучасній Болгарії, традиції передвесільної обрядовості частково втрачені, а частково спрощені [17; 36]. І тому, в більшості випадків не можуть слугувати або аналогом, або етнографічним матеріалом за для виявлення чи пізнання таких у середовищі болгар Буджаку. Про це пишуть сучасні болгарські автори і рекламуючи в Болгарії весілля в традиційному стилі, в більшості випадків просто упускають цей момент. Як наслідок, навіть така позиція сучасних болгарських авторів лише підкреслює суспільну і наукову унікальність весільної обрядовості болгар Буджака і робить проблему її вивчення ще більш актуальною.

2.1. Місце і традиції сватання у шлюбній обрядодії

У традиційному суспільстві (спільноті) болгар, рівно як і в більшості інших європейських та навіть світових культур, в більшості випадків весілля (ухвалення шлюбу) не відбувалося без попереднього знайомства молодят одне з одним. Спілкування між молодими (а інколи і не дуже) людьми до шлюбу, традиційно мало немало різновидів. Однак переважно завжди і всюди у болгар воно було націлене на те, щоб молодь познайомившись один з одним, активно спілкувалася та найбільш близько відкривалася один перед одним.

«Болгарське традиційне суспільство на теренах Буджаку мало багато різновидів дошлюбного спілкування. Серед якого виділялися «сідянки», «предачки», «пупрелкі», збори «на мекданя» (мікданящ»), «на герання», «на Колода», лазаркі та інші» [42].

«Найбільш сталою формою довесільного спілкування молодих болгар один з одним являються «сідянки» - посиденьки, а також співи молодих хлопців «на Колода – на Різдво», які і до нашого часу, хоча вже доволі символічно, та ще залишилися у ряді населених пунктів Буджака» [5]. Вони активно проводилися до 50-х рр. XX ст. тобто до того історичного часу, коли традиційне болгарське село Буджаку являло собою по суті своєрідний мікросвіт, відносно мало пов'язаний з оточуючим світом (цивілізацією) по перш за все, логістичним причинам.

«Після знайомства, молоді люди починали відкрито спілкутись поміж собою, дізнаваючись більше один про одного. Саме в цей момент хлопці (молоді чоловіки) часто починали говорили про заручини з дівчиною, і остаточно домовившись, хлопець засилав сватів до батьків цієї дівчини» [49].

«Цікавим був і вибір собі майбутнього нареченого. Для цього у болгар існував набір різноманітних форм відпочинку і роботи: від хуро (своєрідних традиційних «дискотек») до вечорниць (сідянки). Від храмових святкувань (собор, храм) до спільних робіт (клака, міджія і т.д.). У неділю та у святкові дні

молодь збиралася на хуро – це одна з форм великих вуличних молодіжних гулянь» [49]. Музикантів для танців на хуро наймали хлопці, у складчину. Гуляли лише до заходу сонця. Під час посту на хуро не збиралися [32; 45].

Окрім цього, молодь збиралася на сидянках чи на зрадниках по черзі у будь-кого вдома. На сидянки приходили не лише незаміжні дівчата, а й ті кого в болгарській традиції називали булки (тобто заміжні жінки), а також жінки похилого віку. «Зібравшись, дівчата та різного віку жінки чухали шерсть, пряли, плели мереживо, в'язали, чистили кукурудзу, співали пісні. Жінки старшого віку слухали, хто краще з дівчат співає» [49].

«Молода незаміжня дівчина одна на сидянки не йшла, тільки з матір'ю чи братом (молодшим). На сидянки приносили щось із їжі. Восени, зазвичай, фрукти: виноград, яблука, сливи. В інші місяці року, як правило домашню випічку та інші страви, проготовлені вдома» [49].

«Сватання починалося після Успенського посту, але найчастіше дещо пізніше, вже восени. Дівчина зі своїм хлопцем спершу домовлялися про сватання. Потім хлопець посилав сватів до батьків дівчини - кого-небудь з родичів, крім свого батька. Було й таке, що наречений і сам був присутній на цій події, якщо звичайно ж батьки дівчини не заперечували. Іноді бували й виключення - батьки могли відмовити парубкові не дивлячись на велику любов поміж молодятами» [49].

Причиною цього служила зазвичай не гідна поведінка, погана слава та участь в будь-яких поганих подіях. Причому, в ідеологічному ХХ столітті, ті чи інші політичні пристрасті хлопця, що особливо яскраво проявлялося на початку ХХ ст. та в період Другої світової війни і відразу ж після її закінчення, не було першочерговою причиною вважати його поведінку не гарною і аргументом щодо відмові парубкові.

Повернемося до того, якщо всеж таки згоду хлопцю чи дорослому, втім холостому чоловікові вдавалося отримати. В знак цього дівчина дарувала

нареченому, що небудь з одягу наприклад сорочку [46, с. 78]. Причому до середини 1950-х рр., як правило зроблену чи вишиту власноруч. «У Придунав'ї, якщо дівчина давала згоду вийти заміж, юнакові передавали "знак" — скатертину, загорнуту у спеціально підготовлене полотно, до якої зверху прикріплювалася герань — "тамянкa"» [18].

Увійшовши до будинку дівчини, свати як правило в селищах українського Буджаку казали:

«Здрастуйте (добридень) ми чули, що у вас є дівчина на виданні, а в нас хлопець». Або «Ваш товар наш купець». Ці елементи обрядовості болгар Буджака тотожні аналогічним у українців і таким чином ми бачимо зустріч та поєднання культур на локальному рівні [35; 51]. В Болгарії, фразеологія світів більш традиційно широка ніж в Буджаку і конструкція та наповнення вітання може носити принципово інший характер. Наприклад: «Як вогонь горить, так і дівчина горить для хлопця» [17].

«У минулі століття сватання мало на увазі своєрідний збір інформації про наречену» [49]. Звідси і забавний, втім абсолютно природній та традиційний вислів - «з'ясовувати породу». Якщо здобуті відомості про обраницю задовольняли всіх членів сім'ї нареченого, то визначали перший день офіційного сватання (так звані малі заручини). Якщо ж ні – процес міг бути продовжений, скасований чи іншим чином трансформований, в залежності від конкретної ситуації, що в той момент склалася.

«Вибирай не наречену, а сваху» – говорить народне прислів'я, а це для болгар Буджака в першу чергу означало в минулому і означає дотепер, що до процесу сватання відносилися дуже серйозно. Бувало ж і коли, тямуща у всьому сваха могла краще нареченого і нареченої розуміти, що саме буде кожному до пари і навіть коли про це оголосити» [49].

Приблизно до 1970-х рр., «організація сватання починалася з негласної сімейної ради у домі молодого. Потім додому до молодої нареченої відправляли

свахи або сватів. У болгарських селах Буджаку зазвичай сватами виступали хресні батьки нареченого або його найближчі родичі – дядько, старший брат тощо. Сваха була зобов'язана не тільки провести власне сватання, але і попередньо розвідати все необхідне, максимум дізнавшись про цінність приданого яке дається за молодою, тобто в чому воно полягає: у вбранні чи, землі (останнє лише до періоду колективізації в регіоні), грошах і тому подібне» [49].

«Нерідко сватання розпочиналося у формі жартів, або з алегорії, наприклад так:

– Наш гусачок шукає для себе гусочку. Може заховалася у вашій хаті гусочка? – так запитували свати у батьків молодої.

Ті відповідали їм:

- Так, вгадали. Маємо ми гусочку, та вона ще зовсім молоденька.

– А зараз так найліпший квас, - продовжували свати, а то перезріє – забродить, закисне.

– А молодий подиться який: що походженням, що тілом, що вродою, що справою» [2; 4].

«Алегорична манера ведення бесіди, ведення розмови здалеку має старовинне і скоріше за все ще дріохристиянське походження, яке в культурі та традиціях болгар міцно укорінилося і продовжує існувати до сьогодення. Вважалося по т радиції, що все це було необхідно і важливо, так як треба було вберегти справи наречення і майбутнього шлюбу від втручання в цей процес нечистої сили і відповідно заплутати її» [49].

«Традиційно нахваляли молодого та його сім'ю, їхню хату, господарство. Після цього запитували, чи погоджуються господарі на шлюб свого парубка. Батьки молодої, навіть якщо привітно зустріли сватів, не мали відразу давати згоду, нагадуючи про те яка вона молода і як не бажає покинути свій дім» [49].

«Саме такими в традиційному болгарському середовищі Буджака були норми етикету. Такими нормами і сьогодні послуговуються при у цій традиції»

[1; 2; 5]. «Бувало і так, що коли батьки молодої зовсім не мали бажання відпускати свою доньку за присватаного хлопця, то мали сильніше, як і нині [5], відмовляти посилаючись на молодість своєї доньки» [49].

При згоді ж запевняли його відчасти, та все-таки не дуже впевнено, напевне, говорячи про те, що мають переговорити з іншими членами родини і сказати день остаточної відповіді. Тоді ж коли вони, врешті решт, погоджувалися, свати намагалися отримати дозвіл побачити молоду. В традиційній болгарській культурі це називалося «малі заручини». На сватанні домовлялися і про проведення вже офіційних заручин (в болгарській національній традиції – великі заручини» [17]).

Останні відомі у болгар в цілому і у болгар Буджака конкретно як «годеж» чи «главеш» - передвесільна обрядодія, що фактично не має аналогів в інших культурах, в тому числі й слов'янських народів.

2.2. Годсж – як перехідний обряд болгарської шлюбної обрядовості

Через тиждень після сватання у нареченої справляли "гудяж" ("гудеж", "годеш", «годеж», «гудеж» або «главеш», «главеш» (різні локальні назви в різних районах регіону українського Буджаку). Само слово «годеж» має давньоіндійське походження і означає з санскриту (goda, болгарське коріння - «гадя») - «користь», а у змістовному сенсі - зв'язок між кандидатами в подружжя.

Й досі остаточно не встановлено, як з'явився цей звичай і яким чином санскритське слово стало його назвою. Між тим, саме воно серед усіх слов'янських народів закріпилося тільки у болгар. А тому було болгарами-переселенцями в ХІХ ст. перенесено на терени Буджаку, де отримало куди більшого наповнення, ніж у самій Болгарії.

Обряд «годежа» (тут і в подальшому цей обряд ми постійно будемо називати різними, вказаними на початку підрозділу локальними термінами) «санкціонує (санкціонував) дівчину і хлопця у суспільстві як нареченого і

наречену. Окрім цього, вони обидва переходять зі суспільного стану «єрген» (молодий хлопець) і «мома» (молода дівчина), до стану «годенік» і «годенца» (по суті – наречений та наречена). У своєму колишньому оточенні вони перебувають після заручення на зовсім іншій сходинці соціальної (локального соціуму) піраміди, не на тій, що були до цього. Наречена та наречений вже по суті близькі до одруження і можна вважати, що вони у цей хронологічно відносно не тривалий час перебувають на межі поміж молодіжною і дорослою громадами села» [44].

«Главеш – своєрідні заручини (по суті, за автохтонною болгарською традицією – «великі заручини») в домі у нареченої із запрошенням усіх родичів. Тому до її хати приходили батьки молодого, приносили чугунок із манджею (вареною куркою – авт.), а майбутні свекор і свекруха обдаровували молоду. Як правило дарували особливий хліб (піту), а разом з ним молодий дарував молодій гарну сукню, персні, браслети, а іноді — червонці (гроші). Навзаєм вона дарувала нареченому пояс. За звичаєм, випечений особливий (весільний) хліб розламували і роздавали гостям» [49].

На другий день заходів усі родичі нареченої із хлібом ішли до хати молодого, і "гудеж" повторювали із родичами молодого [18]. Сценарій другого дня «годежу» здебільшого повторював сценарій дня першого, за тим виключенням чи доповненням, що в дом молодого здебільшого несли вино.

На багато виставлений святковий стіл подавали традиційно болгарську їжу - баницу, іхнію, холодець та інші страви. Слід відмітити, що болгари Південної Бессарабії після переселення в межі Російської імперії змогли зберегти основну особливість своєї національної, болгарської кухні — перевагу різноманітних овочів над іншими продуктами харчування. Через це, меню главешу за співвідношенням продуктів мало чим відрізняється від іншого святкування.

Наречений і його батьки приходили з подарунками і трьома кошиками (в першій було різне частування, в другій дщомашні спиртні напої і не тільки, а в

третьому кошику, як правило був запечений порося). Це ставилося на спільний стіл і лише доповнювало його насичення.

«Святкування у значній мірі завжди залежало від фінансових можливостей кожної болгарської родини. «Годєж» завжди відбувався в будинку нареченої. Під час «годежа» в будинку дівчини збиралася найбільш близька рідня з боку дівчини та хлопця. Сторона нареченої готувала частування для гостей. Під час «годежа», де-факто знайомилися ближче одна з одною дві родини, два роди» [49].

Проте на початку ХХ ст. головним, на думку мешканців села Виноградне Болградського району Одеської області, було те, що молодий мав перед двома родами офіційно засвідчити те, що вони з молодою кохають одне одного і хочуть одружитися. Про це саме й пише М. Державін, який відзначав в свій час, що молодих про це питали батьки вже під час сватання [34; 35]

На годєж батьки нареченого мали принести нареченій подарунки, серед яких обов'язково мала бути червона хустка (коляр традиційний для слов'ян, рівно як і головне вбрання для жіночої статі етносу) [44], а також ювелірні вироби (свого роду класична традиція). До середини ХХ ст. це були срібні чи мідні браслети (останні зазвичай інкрутовані сріблом) – «гримні» або «грівні»; срібна обручка; «пафті» - срібні або мідні пряжки для жіночого пояса; срібні, мідні або золоті монети – «алтені», що нанизували в намиста – «гїрдани». «У хустці, яку дарували під час офіційних заручин, наречена під час весілля вперше виходила до гостей. І це було дуже символічно» [1; 4; 5].

Цікаво, що серед болгар вважається і досі, що кількість монет, або інкрустація ними чи іншими дрібними елементами біжутерії браслета повинно мати не парне число. До середини ХХ ст., коли металеві гроші мали різний номінал не тільки через наявну на реверсі цифру і розмір монети, а насамперед через те, з якого вона металу, допускалося парне число монет, але лише в тому випадку, коли одна з них золота чи срібна високої проби. Цей звичай напряду був перенесений з Болгарії де зародився за часів османського панування.

Серед важливих моментів гожежу, як своєрідного і обов'язкового передвесільного обряду варто відзначити:

1. Після того як представники обох родин обрали день для посватання, його нікому не розголошували, в страху перед втручанням злої сили, а тримали в таємниці, так само, як і маршрут, яким буде відправлятися гурт сватів до будинку нареченої. Хоча така таємничість у більшості випадків пояснюється тим щоб в разі відмови з боку родичів дівчини хлопцю, це не породило слухи, і не призвело до ганьби хлопця-«невдахи», а то і всієї його сім'ї.

2. «Під час заручин хлопець дарував дівчині сукню (рокля), а вона у відповідь давала (дарувала) йому сорочку і перев'язувала її рушником (пішки). Хлопець також дарував дівчині намисто, сережки, туфлі, фартух та іноді - перстень, якщо його матеріальне становище дозволяло. Староста (родич з боку нареченого) кидав на наречену подарунки (сукно, сорочку), які їй привозили родичі нареченого. Молода цілувала гостей обома щоками, а у відповідь на поцілунок гості давали їй гроші [44, с. 343]. На заручинах також обговорювали посаг (чііз) – придане» [49].

«Придане було важливою умовою традиційного болгарського весілля, в тому числі й на Буджаку. Воно не входило до загального бюджету та було особистою власністю майбутньої молодої дружини. Це в подальшому давало їй майнову незалежність. Багаті посаг забезпечували жінці (дівчині) гарне матеріальне становище в будинку чоловіка. Зазвичай дівчата самі готували, або, якщо були такі можливості в сім'ї – вибирали собі посаг. Втім, чітко ця традиція мала місце приблизно до кінця XX ст., коли поступово, значення посагу серед болгар Буджака через об'єктивні причини соціально-економічного плану і розвитку цивілізації зменшувалось» [49].

На весіллі в Болгарії, та особливо серед болгар Буджаку, рідко можна було побачити бідність у посагу: численні ковдри, перини, подушки, рушники, ліжка, домашні речі, прикраси, сукні, гроші і навіть нерухомість (якщо наречена

походила із шляхетної (заможної) родини). «У разі смерті молодої дружини її посаг переходив дітям, а якщо дітей не було - то воно поверталось батькам. Саме тому в районі Болграда починали готувати посаг для дівчаток вже з їхнього народження» [1, 2, 3, 5].

Важливим було володіння цією інформацією колективом. Адже вона давала змогу зрозуміти людям, родичам, чи відбудеться весілля, як воно буде проводитися, і коли саме та де саме. «Усі маленькі дрібниці обговорювалися саме на цьому етапі розвитку передвесільних подій. Інакше могло виникати відхилення від традиційного обряду, або навіть непорозуміння між сім'ями. Загалом же хлопець дарував дівчині плаття, намисто, туфлі, сережки. Родичка з боку нареченого накидала на наречену подарунки (сукні, блузи, спідниці, сорочки і т. д.), які їй приносили родичі нареченого. Саме так проходив годеж» [49].

«Наречена в знак поваги теж дарувала подарунки нареченому і його родичам (сорочку, костюм і т. д.). На главеше домовлялися про весілля і про всі її дрібниці, пов'язані з ним. Також батьки нареченої обговорювали придане нареченої, яке вони готували його перед весіллям (хоча це і не було обов'язковою процедурою). Придане – це такий своєрідний, обов'язковий подарунок нареченій від своїх батьків, з яким вона вступала в новий будинок до майбутнього чоловіка» [49].

«У нього входило: скриня з речами (сукні, спідниці, прикраси, блузи, туфлі і тому подібні речі), юргані (ковдри), душекі (перини або сучасні матраци для ліжка, які виключно були виготовлені з вовни (вилна) овець, килими (за старих часів замість килимів давали ткані доріжки), подушки, постільна білизна і так далі. Деякі батьки з ранніх років дівчинки, вже потроху починали збирати придане і так протягом кількох років, поки дівчина не виходила заміж. Завидною і багатою нареченою вважалася та, якщо їй в придане давали земельну ділянку або будинок. Нерідко потім придане залишається в будинку батьків, коли через

зміну соціально-економічної ситуації в країні, молоді вирішили преїхати в місто на постійне проживання, забираючи з собою мінімум необхідних у побуті речей» [32, с. 46; 45, с. 79].

Завершуючи підрозділ про главеш, слід зупинитися на традиційних уявленнях болгар в цілому і болгар Буджаку особисто стосовно якостей чоловіка та жінки майбутнього подружжя. Оскільки саме на главезі, чи на великих заручинах в найбільшій ступені могли «відсіюватися» відповідні кандидати (хоча за традицією буджакських болгар, це відбувалося не часто).

Найважливішими факторами при виборі партнерів для шлюбу були особисті якості дівчини та юнака. Для молодого людини такими якостями ставали: здоров'я, краса, скромність, працьовитість, гарний характер, а для молодого жінки – бути «здоровою, сильною, працьовитою і незабутньою, мати гарний характер, мати гарну репутацію» але не з метою отримати посаг чи спадщину, а з метою доброї біологічної спадковості».

Цікаво, що в самій Болгарії, після Першої світової війни були вкрай поширені шлюби за розрахунком, що пов'язувалося з наявною по об'єктивним причинам демографічною катастрофою – дуже багато болгарських чоловіків загинуло на полях двох Балканських війн та Першої світової. При цьому, знов таки, за традицією, дівчина повинна була вийти заміж. І тому, шлюби за розрахунком в Болгарському царстві отримали велику актуальність, через що вимоги, що до дівчини, що до юнака суттєво знизилися (знов вони повернулися до традиційного стану лише в НРБ).

На теренах Буджаку, не дивлячись на буремні події і Першої світової і Визвольних змагань 1917-1920 рр. подібна практика не прижилася. О. І. Ганчев відмічає певне, але далеко не суттєве чи кардинальне збільшення у вказаний період шлюбів за розрахунком [30, с. 343]. Тому болгарські родини залишалися традиційними, а передвесільний обрядодій їх створення – не змінним. Як

наслідок, навіть в аспекті якостей наречених споконвічна болгарська традиція протягом усього XX ст. продовжила жити на теренах Буджаку.

2.3. Місце засівок у шлюбній обрядовості

«Згідно з болгарським звичаєм, за кілька днів до весілля, дівчина влаштовувала вечір «прощання» з молодістю – «вінці». В п'ятницю, ближче до сутінків, молода збирала вдома своїх подруг. Вони робили вінки з кольорового паперу для всіх запрошених на весілля родичів та гостей. Дівчата пригощалися стравами й залишалися ночувати у молоді. А наступного дня, рано-вранці, разом з молоді, всі вони йшли до криниці по воду. Молода ж, поверталася, набравши води, а її подруги лише тільки і йшли поруч» [49].

Початок безпосередніх приготувань до болгарського весілля припадав як правило на четвер. Саме в цей день напередодні офіційного весілля дві родини обмінювалися деякими продуктами, передусім — дріжджами. Це свого роду особлива згадка про стародавній звичай різати овець, який в болгарських спільнотах Буджаку протягом XX ст. не використовувався прямо. Цього ж дня виконували традиційний обряд "засівок" і "замісок" — просіювання борошна та замішування тіста [18].

Засівки, в традиційному для болгар передвесільному циклі шлюбної обрядовості – «надзвичайно важливий момент, під час якого проходить так звана «закваска хлібів або весілля». За день чи два до свята, жінки болгарських родин випікають обрядові хліби під супроводом традиційних пісень. В цей вечір приїжджав наречений зі своїми родичами, та дарував нареченій дарунки. Окрім цього ще дарував він і весільну одіж, взуття та прикраси» [49].

«Засівки, це в першу чергу спеціальний обряд, який зводився до приготування хлібних коржів. Ця подія відбувалася напередодні весілля. Оскільки однією з головних цілей весільних ритуалів болгар Буджаку було забезпечення цілісності новоутвореної сім'ї, її нероздільності, запобігання для її

членів можливого повторного шлюбу в разі вдовства кого-небудь з молодят або розлучення, то основною вимогою до учасників весільних обрядів було їх походження з цілою, повної сім'ї та з під нормального (не занедбаного) будинку (Целокупна къща)» [32, с. 47].

Серед болгар в цілому і болгар Буджака конкретно «цілою вважалася така сім'я, де батьки не овдовіли і не розлучалися та ніхто з членів сім'ї не йшов з дому (заміж). І також не з'являвся нова людина в результаті весілля кого-небудь з дітей. У зв'язку з цим, нам здається не випадковим позначення дружок нареченої, що брали (беруть) участь в приготуванні весільного хліба, обрядового реквізиту і в підготовці нареченої до вінця, як целокупності (моми). А дівчата для цієї обрядодії повинні були походити виключно (переважно) з цілих сімей» [49].

Так, у Ізмаїльському районі вважали, «що калачі для весілля повинна випікати мома (молода дівчина), ніби це на добро майбутній родині. Як правило, для цієї мети вибирали дівчат з повних 3-х сімей (з живими батьками)» [7].

«А от у Болградському районі, хліб випікали чотири дівчини (по дві з боку нареченого і нареченої), які були первістками у батьків, які перебували виключно у першому шлюбі» [2; 5]. «В селі Кулевча хліб пекли дівчата – «перші» або «останні» (пръвні, сіткових) діти в повних сім'ях. Вимога до дівчат - виходити з «цілого будинку» (цяла къща), було обумовлено ще і тим фактом, що вони ставали виконавцями ряду ритуалів і могли вплинути на долю молодят: саме ці дівчата заквашували тісто, замішували, пекли і прикрашали хліби, запрошували на весілля гостей та родичів, тощо» [3].

«Їх особливий статус підкреслювався тим, що в день вінчання вони вбиралися, як вбиралася і наречена, і одягали прикраси, які носили молодиці, що в звичайному житті дівчатам робити заборонялося. Приготування тіста для весільних хлібів, мало символічне значення. Як говорили в народі - «закваска весілля». Дріжджі брали у шлюбного парубка, воду для тіста діставала дівчинка з живими батьками. Вода наливалася під обрядові пісні, які супроводжували їх

до свахи. Просіювали борошно через непарне число сит. В таке ж саме число, замішували тісто в дерев'яних коритах» [7].

«Зазвичай в борошно клали перстень нареченого і браслети нареченої. Розмішування борошна з водою часто починав дєвєрь. А от тісто місила зазвичай золовка. Все це відбувалося під супроводом обрядових пісень. На засівки один з свіжовипечених хлібів (меденік – коровай намазаний медом) розламувався на голові брата нареченої або нареченого» [53].

Усі ці події відбувалися виключно в оселі нареченої.

«В цей же вечір влаштовувалося велике застілля на яке приходили родичі нареченого, куми і сам наречений, для вручення нареченій її весільних прикрас і одягу. Перед тим як зайти в будинок нареченої, біля воріт їх зустрічав молодий хлопець (брат нареченої). В руках у нього була биклиця з вином (бъклица с вину). Гості по черзі повинні були зробити по ковтку цього вина, відмова від куштування вина вважалася неповагою до батьків нареченої та її самої» [49].

Під час усього цього, вищеописаного дійства грала болгарська музика, яка ще більше піднімала святковий настрій усіх присутніх. Грали музику доволі галасно, оскільки головне (так традиційно вважалося), щоб музику було чути у всіх куточках села. Щоб всі знали про цю без виключення знакову подію – майбутнє весілля молодят.

«Слідом за чергою гості (наречений і його родичі) під музику в танці (реально - пританцьовуючи) вручали нареченій її подарунки та весільні прикраси (браслети, сережки, намиста) і одяг (сукні, фату, туфлі і т. д.). Потім було святкове застілля на якому були присутні традиційні страви болгар. Ну і головне як же без музики і танців. Болгари танцювали свої традиційні танці, співали обрядові пісні. Всі веселилися і раділи такому чудовому святу» [49].

Так, при замішуванні коржів (свадбарска пита) «заборонялося плескати по ній. В іншому випадку, молодий буде бити наречену. Часто основною

мотивацією при оздобленні хліба було не тільки забезпечення багатого, повного життя молодим, але і приречення дітонародження в майбутній родині» [7].

«Використання зернят квасолі (білих і чорних) для прикраси коржів нареченої асоціювалося у болгар Буджака зі збільшенням (наедряване-то) багатства. Подібну символіку болгари Буджаку застосовували в святкуванні дня святого Андрія (коли день збільшується, тобто умовно в середині грудня), а також асоціювали з «повнотою» (майбутньої вагітністю) нареченої» [49].

«У селі Василівці Ізмаїльського району Одеської області, свадбарску піту прикрашали дірочками, зробленими за допомогою повного веретена (з шерстю) - щоб «стала повною (вагітною) наречена». Калачі протикали за допомогою шила для шкіри або полого тростини (імітуючи статевий акт) – скільки дірочок буде на калачі, стільки дітей буде мати наречена. Показовим був і той факт, що від весільного хліба повинна була відламати шматочок вагітна жінка - «для користі молодих» (за полза на младожените), щоб життя їх була повною і молода теж швидко завагітніла» [7; 19].

«Корж від заручин пильно охороняли. Болгари вірили, що якщо хто-небудь віддасть хліб до того, як батько нареченого заплатить викуп за наречену, то молода виявиться нецнотливою (нечесною)» [1; 5; 32]. А це, як ми в подальшому побачемо – було і залишається найбільш суттєвим генетичним жахом представників усього болгарського народу, в тому числі й тих, що мешкали чи мешкають в українському Буджаку.

При ритуальному розподілі короваю і баніци, коли наречений вирізав середину хліба, всі присутні закликали його «забити ніж глибше», що недвозначно асоціювалося з шлюбним (статевим) актом. Традиційне переломлення хліба нареченим на правому коліні, також вельме символічно. У індоевропейської культури коліно ототожнювалося з геніталіями, тому система спорідненості у традиційному лексіконі обчислювалася «колінами» (Вираз «до

сьомого коліна»). Переломлення нареченим коржі (предметної персоніфікації нареченої) на коліні символічно зображувало дефлорації нареченої [24].

«Активну роль на засівках відігравав "девер" — неодружений брат молодого. Він замішував тісто качалкою (або ж сопілкою, зеленою лозинкою тощо). Саме "девер" і "зилва" — рідні брат і сестра молодого, запрошували на весілля родичів та гостей. "Девера" і "зилву" перев'язували сорочкою, шматком червоної тканини, пришивали їм "китки", в руках вони тримали дерев'яну різну "бєкліцу"» [49].

Власне весілля розпочиналося в суботу ввечері, в домі молодої ("сватба на годеница"). Всі запрошені несли із собою щось їстівне — курку (живу чи варену), хліб, печиво, цукерки, тощо. За весільним обідом відбувався обмін подарунками між молодою та її родичами. Дівер приносив нареченій "роклу" — білу весільну сукню (подеколи її прислав молодий рано в неділю — в обмін на весільну сорочку, яку йому передавала молода). Особлива роль на болгарському весіллі відводилася кумам: від них приймали "манджу" — смажену (запечену) курку. Проте основні церемонії, що символізували перехід молодої жінки в новий соціальний статус та прощання із своїми батьками, припадали на неділю [18].

Болгарське весілля традиційного характеру, в тому числі й на Буджаку, характерне надзвичайною різноманітністю весільного хліба, відмінного не лише за формою, а й за функціями у весільній обрядовості. До нього належать: круглі плетені короваї ("кравай"), круглі калачі із діркою ("кравайчета", "колачетас", "колак із дупка" та інші), "сладка пита" ("меденик"), або "блага пита" (пита, випечена буз додавання меду), "шуга", "шугава турта"; великий калач ("деверски кулак"), прикрашений візерунками із тіста, в який клали сухий виноград ("стафиди") [18].

У болгар міста Болграда — центру Болградського району Одеської області — традиційними були "обсадова пита", яку випікали в домі молодого і розламували у молодої та "паскиня хліб", який розламувала кума під час покривання молодої.

У останні перед весіллям п'ятницю і неділю молодь приходила до молодих "на ігри". «Під час дівич-вечора ("зилвіті") подруги нареченого шили невеликі віночки для кумів ("венци на кумуйте") і робили "клон на кума", верхівку якого прикрашали квітами та яблуками. У молодого також виготовляли "каніску" — своєрідне весільне деревце, яке складалося із трьох прикрашених кольоровим папером галузок плодового дерева — його ставили всередину двох "краваїв", які призначалися для кумів» [18].

На вищевказаній передвесільній гостині виготовляли також і один з основних весільних атрибутів — весільний прапор ("байрак", "феругліца"). Для молодого його робили із червоного пояса або ж червоної хустки, для молодої — із білої хустки. Весільний прапор буджакських болгар — це оригінальний букет, настромлений на довгу жердку. На її кінець червоною ниткою прив'язували яблуко, під букетом кріпили рушника, отриманого нареченим від нареченої на знак її згоди на шлюб. У неділю весільний прапор ставили перед хатою. У домі молодої виготовляли також віночки для молодої, молодого, кумів і дівера [18].

На цьому фактично й завершався передвесільний цикл шлюбних обрядодій болгарського населення Буджаку. Далі наставала черга самій процедурі весілля, яка за болгарською національною традицією була розтягнута на кілька днів.

Таким чином, передвесільний цикл шлюбної обрядовості болгар Буджака є доволі розтягнутим у часі і весільме складним за своєю структурою. По суті він складається з трьох основних етапів — сватання (заручини), годеж та засівки. Територіально ці етапи охоплювали весь населений пункт компактного проживання болгар, якщо мова йшла про село. Втім, більшість подій та обрядодій передвесільного циклу проходили лише в двох локаціях — домі нареченого та домі нареченої. Всі три етапи передвесільного циклу супроводжувались чисельними обрядами та символами, кожен з яких має свій особливий зміст та семантику й в значній ступені походять зі стародавніх, навіть ще дохристиянських часів. Сукупна їх мета — унебезпечити молодят від злих сил та

зробити так, аби майбутнє молоде подружжя було не бідне і з чисельним продовженням роду.

Передвесільний цикл обрядовості болгар Буджака , охоплює декілька етапів підготовки, вони мають достатньо глибоке символічне значення та відіграють важливий етап соціалізації молоді, також обряди даного циклу зберігають елементи давних традицій які передаються з покоління в покоління болгарам від їх предків.

Розділ 3

ВЛАСНЕ ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДОДІЇ У ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ БОЛГАРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БУДЖАКУ

Болгарське весілля традиційно не просто родинне свято, а важливий суспільний та громадський захід. По суті, воно є піком застосування більшості традицій та звичаїв весільної та шлюбної обрядодії, найважливішим елементом з'єднання в новій родині двох люблячих сердець, невід'ємним і значною мірою унікальним аспектом існування й згуртування цілої, як правило сільської болгарської громади.

Традиції болгарського весілля сягають сивої давнини. Дослідники й досі між собою сперечаються стосовно того, чи мають весільні обряди болгар або окремі їх елементи виключно слов'янське походження чи сягають своїх джерел ще в житті волзьких булгар. Втім, через брак джерел, остаточно відповісти на це питання на сьогодні не є можливим.

Між тим, нема сумнівів у тому, що переважна більшість весільних традицій та обрядодій болгарського населення Буджака, які мали місце в ХХ ст. і в значній мірі продовжують існувати і в столітті ХХІ-му, притаманні усьому болгарському етносу в цілому. Дійсно, з урахуванням певної регіональної та культурної специфіки, яка, як ми вже неодноразово відмічали саме на теренах Буджаку мала і продовжує мати своє найбільше різноманіття і різнобарвленість.

Болгарське весілля – це один із головних етапів укладення шлюбу між двома молодими людьми. Як і в багатьох культурах світу, відбиток даної події залишається в пам'яті буджакських болгар на довгі роки. Реально ми можемо говорити про те, що саме весілля – є чи не найпам'ятнішою подією в житті пересічного болгарина та болгарки, які є представниками української Південної Бесарабії. Ті інтерв'ю, що були взяті нами під час власних польових досліджень

в селах трьох районів Одеської області, які і складають регіон Буджаку, це яскраво і наочно підтверджують [1-8].

До початку 20-х рр. XX століття, а в значній кількості випадків і до його середини, болгарське весілля на Буджаку – це свято, яке могло тривати цілий тиждень і до якого здійснювалася ретельна підготовка, про що вже йшлося у попередньому розділі. Більше того, це свято чітко і органічно було прив'язано до конкретних днів церковного календаря і до сезону польових робіт.

Втім, серйозні зміни у економічному та соціальному житті болгар Буджака, різька зміна демографічної ситуації в цьому історико-культурному регіоні Півдня України, про що надзвичайно яскраво розповів у своїй монографії професор О.І. Ганчев [30, с. 342-352], призвела до значного спрощення ритуалу весілля серед буджакських болгар та суттєвої зміни його тривалості – лише до двох днів. Як правило це неділя та понеділок.

Крім того, суттєвої трансформації зазнала і залученість Православної церкви до весільної обрядовості. Якщо до Другої світової війни, головною процедурою весілля був обряд вінчання у церкві, що зберігалось навіть і в тяжкі роки сталінського режиму, то от вже з початку 1950-х рр., пряма залученість церкви до процедури створення нової родини у болгар Буджака стала поступово відходити в історію.

Не дивлячись на традиції, які формувалися не одне століття, болгари, як етнічна, національно-культурна меншина України є в цілому законослухняною. Тому порушувати 35 статтю Конституції України про відокремлення церкви від держави [10] на офіційному рівні під час болгарського весілля не думає ніхто. Саме через це, залученість церкви до весільної обрядовості в болгарських селах Буджаку з другої половини XX ст. носить лише допоміжний характер і являє собою стародавню традицію, ніж обов'язковий звичай.

Однак слідування традиційним святковим чи вдалим дням церковно-слов'янського календаря серед болгар Буджаку продовжило мати місце як і раніше, щоправда вже здебільшого як традиція.

Втім, болгарське весілля на Буджаку і досі являє собою вкрай яскраву та масову подію, розтягнуту на кілька днів. Воно супроводжується чисельними обрядодіями з залученням як молодих, так і гостей, включаючи абсолютно пересічних мешканців відповідної громади. Причому в цьому весіллі вкрай чітко продовжується збереження відповідних ролей всіх їх учасників – ніякого «модерну» навіть у цьому плані не допускалося.

Так, на традиційному болгарському весіллі присутні кілька церемоніальних осіб, окрім нареченої та нареченого та їх батьків. Особливо важливим персонажем є на болгарському весіллі є шафер, який має свою групу почесних гостей, а також шурін – молодий чоловік, родич нареченого, а невістки – його незаміжні сестри чи родички. Це ім'я також використовують усі молоді учасники весільних обрядів обох статей.

Як правило, зорганізовували весілля та починали проводити його в неділю. Влаштувати весілля в суботу або в пост і досі вважається гріхом, не дивлячись на те, що доля буджакських болгар, які є атеїстами чи доволі спокійно відносяться до Православної церкви протягом усього ХХ ст. лише зростала.

За традицією болгарська наречена в день весілля має бути молодою, незайманою та викупаною. Наречений має боротися з емоціями страху та нетерпіння.

Весільний день – неділя (в переважній більшості випадків), розпочинався і розпочинається вранці. «У весільний ранок, перед тим як починалася святкова подія, молодим (кожен перебуваючи в своєму будинку), батьки давали своє благословення. За для цього, саме батько з матір'ю брали червону нитку (червень прілого) або червону стрічку, зімкнутої в коло. Три рази батьки повинні були «одягнути і зняти» стрічку, кажучи при цьому, що так батьки одягають свою

дитину благословенням. Після такого обряду наречений йде з музикою і бикліцой з віном до свого кума, а потім всі вони прямували до будинку нареченої» [49].

Саме тоді наречений ішов із музикантами за кумом, а потім усі прямували до будинку нареченої. Біля його воріт, нареченого з кумом і кумою зустрічали молоді подружки нареченої і вимагали викуп. Випук проходив в гумористичній формі. Після викупу батьки нареченої благословляли молодих та вручали їм наступні речі: ікону Божої Матері - наречений, хліб з сіллю на рушнику – нареченому. Слідом з дому, молодих виводив батько нареченої тримаючи лівою рукою їх за рушник, на якому хліб з сіллю (в руках у нареченого) а в правій руці він тримав склянки з червоним вином. На порозі будинку, батько випивав вино, а стакан розбивав на щастя молодим.

«Нареченого супроводжував девер з байраком (весільним прапором) у своїх руках. Коли наречений входив у будинок нареченої, кума одягала наречений вінок із блискучими нитками (сирма) чи фату (було). Після цього про наречену говорили «булка під було». Це робили нібито для того, щоб наречений не було соромно. Купа кріпила до одягу нареченого перцю (букет паперових квітів)» [49].

Унікальною особливістю одягу наречених серед болгар-переселенців, тобто у буджакських болгар був характерний головний убір нареченої. Спочатку вона надягала срібні прикраси ("тел"), далі обв'язувала їх хусткою, кінці якої закладала під підборіддям. Поверх неї, доволі низько на лоба напинали другу хустку, а зверху — "було" — червону хустку (взагалі наречена вбиралася в "було" за три дні до весілля — як уже засватана жінка) [18].

«Процесія весілля продовжувалась. Сідом молодим кидали пшеницю з цукерками і грошима. Батько вів молодих до їхнього весільного транспорту, який стояв на вулиці біля воріт. Як раніше так і зараз, весільним транспортом була міні карета з кіньми, які були прикрашені різними стрічками, бантами, і тому подібними дрібничками. Хтось замість карети вибирав більш сучасний транспорт – автомобіль» [49] (до 1950-х рр. – переважно вантажівку).

До середини 1950-х рр. наступним кроком, причому чи не найголовнішим в аспекті ухвалення шлюбу було вінчання. Вінчатися молоді їхали на окремих возах чи машинах (лише з кінця 1930-х рр.), а після вінчання поверталися вже разом до будинку нареченої. Там гуляли до вечора, а потім, забравши посаг, їхали у дім до нареченого. Наречену супроводжували лише кілька пар, а решта гостей продовжувала гуляти у нареченої.

З 1920-х рр., поступово, а з середини ХХ ст. і вже масово, замість вінчання, головною процедурою ухвалення шлюбу стала його офіційна державна реєстрація у сільській раді чи у відповідному РАГСі (Районному відділі записів актів громадського стану). Процедура відвідання молодятами Сільради чи РАГСу де-факто була у буджакських болгар перенесена з відповідної процедури вінчання у церкві. І хоча роль і місце вінчання нехай і не на 100 відсотків, втім зберегалось, а після здобуття Україною незалежності почало відроджуватися знов, втім, саме ця процедура і за сформованими традиціями і згідно існуючого законодавства стала лише другорядною.

Весільним кортежем молоді їхали до найближчої (місцевої) церкви вінчатися. Це одне з головних правил у болгар, в тому числі і у болгар Буджаку, так як вони були і залишаються й досі православними християнами. Вінчання довгий час було обов'язковою умовою для вступу в шлюб, тому що шлюб, як по-традиції вважалось, «укладається на небесах — це набагато важливіше і найголовніше ніж штамп в паспорті» [49]. Про це свідчать і традиції й світогляд болгар Буджаку.

Після повернення до будинку нареченої після офіційного ухвалення шлюбу і вінчання (за наявності чи потреби), молодих зустрічали батьки з хлібом-сіллю, медом та іконами. В цей же момент гадали і про якість майбутньої дружини (вкрай поширене явище серед болгар). З цією метою брали довгасту подушку, набиту соломомою (льганця) та закидали її на дах будинку. Якщо подушка там (на даху) затримається, то молода поважатиме батьків чоловіка, а якщо ні — навпаки.

І ще в традиційних уявленнях - якщо впаде лицьовою стороною вгору: поважатиме, а якщо вниз – ні.

«Зайти в зал торжества, молоді повинні були бути пов'язані рушником і саме за його край батько нареченого вводив молодих за застілля. Наречений із нареченою сиділи за столом із молоддю, а гості старшого покоління – в окремій кімнаті. У неділю ввечері гості дарували подарунки (ставить крьс). Жінки дарували хустки, покривала і т.д., а чоловіки кидали гроші на тарілку або тацю, на яких стояла склянка з вином, накрита хлібом із сіллю» [49].

«Під час першого (тобто в неділю) застілля, велику увагу приділяли не тільки нареченому і нареченій але й кумам з обох сторін. А першим знаком уваги і їх шанування був танець болгарського хоро «насрещі кумо», тобто напроти, назва говорить сама за себе. Його танцюють (танцювали) взявшись за руки і не зближуючись в коло, як при звичайному хоро. Це танець супроводжується поклонами. Тобто під час нього люди танцюють разом кланялися кумам - це знак поваги і шанування. Потім триває веселощі і застілля» [49].

«Також «під час першого ж застілля проводять (проводили) другий жест повагою до кумів – танець з поросям (гра прасенціту). Танцюють його двоє людей чоловік і жінка (родичі нареченого), тобто представники з чоловічої сторони. А саме його танцювали сестра або брат нареченого зі своєю дружиною або чоловіком» [49].

«Головне щоб вони були одруженими. Але бувало так, коли у нареченого немає ні брата ні сестри або вони ще не одружені. В такому випадку порося передають «на кумціті», люди яких батьки нареченого вінчали. Порося запікали в духовці, після чого ж його в прямому сенсі наряджали, приодягали (капелюшками, метеликами і т. д.), прикрашали різними фруктами, ягодами, квітами» [49].

«Як же танцювали танець з поросям? Відбувалося це таким чином: під традиційну (народну) болгарську музику виходили пританцьовуючи подружжя,

в руках у кожного з них було порося (в кошику його своєрідне ложе). Танцювали його навпроти кумів, саме перед весільним столом, за яким традиційно сиділи молоді та куми. Куми стоячи аплодували і тримали в руках вилку, щоб спробувати порося. Танцюючі подружжя обігравали порося таким чином, щоб в танці підносили куми порося, що ті вході цього ткнули виделкою в порося і скуштували його» [31; 34].

Але перші два рази не давали кумам його спробувати - забирали його з «під носа» та маленьке загравання проводили з ними. Тільки на третій раз куми куштували запеченого порося але тільки той шматочок, що встигли відламати своєю виделкою (яку під час танцю постійно тримали у своїх руках). Ось такі своєрідні шанування і поваги до кумів традиційно були представлені на класичному болгарському весіллі в Буджаку - для них танцювали, пекли цілих поросят але і це ще не все.

Після першого застілля йде (йшов) танець молодих. А потім хуро які танцювали від малого до великого. Як правило, всі гості цього свята брали участь у вищеописаному танці. А у середньому, кількості гостей на традиційному болгарському весіллі зазвичай було від 200 до 400 людей. Тобто, болгар не тільки веселяться і влаштовують свята, а й роблять це все максимально «масштабними».

«В слід цим танцям йде (йшло) традиційне катання весілля по селу. Молоді не просто зі своїми гостями каталися по селу – знову там суттєва увага приділялася до кумів. До кожної машини гостей прив'язували за її дзеркала хустинку, щоб було яскраво видно «свадбарската машина». Слідом за весільною машиною їхали гості. В результаті, створювався дуже довгий кортеж. Всі вони прямували по початку до тих місць де зустрічали весілля а саме весілля зустрічали не з боку молодих, а з боку кумів (родичі, друзі, і т. д.)» [1; 19].

«Відбувалося це таким чином, родичі кумів зустрічали весільний катеджей пригощали їх різними смаколиками (цукерками, печивом, тортиками і т. д.),

болгарським вином (червену і бялу), і т. д. Коли проїжджала весільна машина, то перед нею виливають (виливали) чашу або відро з водою (преліват). Причому найчастіше це роблять діти і їм за це дають гроші, куми» [49].

«Слідом після того як всі люди традиційного болгарського весілля хотіли зустрічати кумів, вони прямували до будинку кума. На гостей і молодих чекало різне частування і музиканти зі своїми інструментами. Біля будинку кума обов'язково всі присутні танцюють традиційне хуро «Насрешті кумо», знову таке шанування і вдячність кумів зате що вони так зустріли молодих і гостей. Всі танцюють, радіють, веселяться, співають» [49].

«Після відвідування будинку кума, молоді та гості їдуть до дому нареченого для того щоб ввести наречену в його будинок це такий обряд котрий означає, що тепер наречена буде жити в будинку у свого чоловіка а в своєму - дівочому будинку вона вже не зможе жити, так як вийшла заміж» [49].

«У будинок весільна машина повинна була заїхати тільки з правого боку - такий сформувався вельме модерний звичай. На порозі будинку молодих очікували батьки нареченого. Перед тим як увійде «нова сім'я» в будинок, батьки повинні провести обряд. А саме мати нареченого «грає свештіті», як це відбувається?» [49].

«В руках у матері був зазвичай маленький букетик з сухого бусіліка в середині якого клали 3 свічки. Букетик зав'язували червоною стрічкою. Свічки запалювали і починали проводити обряд. Мати з цим букетиком обходила молодих 3 рази. Робили цей обряд для того щоб вигнати всяке погане з оточення нового подружжя. Потім батько брав рушник і зав'язував молодих, і за його край вводив молодих в будинок. Там вони танцювали і пригощалися різними смаколиками. Все це, як не дивно, не так уж і довго тривало. Будинок нареченого, був завершальним моментом у весільному катанні, після чого молоді поверталися в урочистий зал де і відзначали весілля. Там тривало гуляння і веселощі – народні

танці, обряди і співання пісень. Традиційним болгарським звичаєм був і залишається «танець із вінками» [49].

«Проводять його на весіллі, в тому випадку, якщо видають заміж чи одружують останню дитину в сім'ї. Відбувається це таким чином. Батькам нареченої або нареченого роблять вінки з квітів, овочів та зелені (трава, гілки хвої і тому подібне). Бувало, що одночасно батьки нареченого і нареченої одружують і видають заміж останніх дітей, тоді вже роблять для них 4 вінка» [49].

«Батьки сідали на стільці і починався танець. Якщо у нареченого або нареченої є старший брат або сестра, то вони першими зі своїм чоловіком або дружиною починають танець. Танець досить таки простий - подружжя танцюють з вінками і три рази їх примиряють батькам. Слідом вінки передають молодим, повторюючи все так же. Але в кінці танцю батькам все ж таки одягають віночки. Потім батьки на яких одягли вінки, з усіма своїми дітьми танцюють в колі. В кінці танцю батьки дарували подарунки своїм дітям (гроші, техніку, посуд, і т. д.)» [49].

Нарешті, під кінець свята проводили останній обряд «зняття фати» з голови нареченої. «Фату знімала мама нареченого і замість неї зав'язувала на голову нареченої червону або білу хустку. Це означає, що дівчина прощалася зі своїм дівочім життям. Попереду у неї починалося подружнє життя» [1; 43].

«Весільню фату залишали на зберігання мамі нареченого. Шлюбне з'єднання молодят – найважливіший момент усього болгарського весілля. Його успішний результат – мета і сенс всього обрядового процесу, всіх обрядових дій до і після цього моменту. Задля цього, молодих «зводили» в неділю ввечері в холодній кімнаті або в господарській будівлі. Шлюбне ложе готували зовиця або дівер і поступалися його молодим за викуп. Вхід і роздягання молодят супроводжувалися обрядовими діями. З побоювання магічного «зав'язування» чоловічої сили, старісватіца і старий сват, заручник із заручницею, оглядали одяг подружжя - чи немає на ній якихось вузлів, чогось застебнутого або заплетеною» [49].

«Весілля завершувалося обрядом прилучення молодої дружини до домашньої праці в новій сім'ї. Вона прибирала будинок, починала прясти на новій прядці (це фактично було символом нової справи, нового життя). У деяких місцях Буджаку обрядовим початком домашньої роботи був вихід молодят в ліс за дровами» [49].

«Останньою трапезою у весільній церемонії було частування людей, які допомагали в проведенні весільного бенкету, і відповідно близьких родичів. Гості з'їдали розмочені в теплій воді залишки обрядових хлібів або ж їм готували спеціальні страви: холодець, млинці та інші. На цій трапезі прислужували виключно молоді» [49].

«Кінець весілля знаменувався припиненням уникнення (обрядового мовчання) молодою дружиною членів сім'ї чоловіка (на весіллі вона могла розмовляти тільки з зовицею і постійно перебувала при ній). Початок спілкування з ними мало виключно обрядовий характер. Так, свекор, свекруха, дівер і інші «прощали» невістку, а вона цілувала їм руки і вклонилася у пояс. Надалі, після цього, вона могла з ними розмовляти» [46, с.89].

«У нареченого гуляли цілу ніч. Перед тим як молодих провести спати, кума знімала з нареченої «було» за допомогою двох лозин з віника і пов'язувала їй свою хустку (під підборіддя). Цей звичай розбулювання відомий у всіх болгарських селах Буджаку. Він означає перехід дівчини до нового стану – молодої дружини (булки)» [49].

«Молоді йшли спати, а куми та родичі залишалися, щоб через деякий час перевірити «чесність» (цнотливість) нареченої. Її перевіряла якась із жінок із боку нареченого. Для підтвердження «чесності» (цнотливості) нареченої гостям приносили решето, в яке клали простирadlo (на якому і проходила «перша шлюбна ніч»). Після першої шлюбної ночі молодята виходили до гостей і цілували їм руки» [1; 3; 4; 31; 28; 43].

«У понеділок наречена поливала всім на руки воду. При цьому їй давали гроші. Після того як вона полила воду на руки свекрусі та свекру, гості мазали тих сажею та катали по селу. Цього дня наречена дарувала жінкам – гостям весілля фартухи, а її обдаровували посудом. Зазвичай, гуляння тривало до вечора» [49].

«У деяких болгарських селах цей день називають «цигани». Молодь перевдягається у різні маскарадні костюми і ходить селом, збираючи для молодих птицю, продукти, хліб, відрізи тканини тощо. Зазвичай, ця процесія обходить гостей весілля, які погоджуються на такі подарунки. Ці театралізовані ігри завжди проходили і досі проходять весело та забавно» [49].

На святкування весілля звісно запрошували і молодь (як правило з усього населеного пункту). Кількість вулиць у селі визначала і кількість пар які будуть ходити зй апрошувати гостей на весілля. Запрошували також у суботу. Через це, ввечері до молодої приходив молодий із її весільним нарядом – саме молодий мав обов'язок купити фату та сукню. До того ж, молодих покривали червоним покривалом, яке називалося «було». Задумка такої дії була у намаганні приховати від нареченої дорогу по якій її ведуть до дому молодого - її майбутнього чоловіка. Аби вона не могла повернутися назад до своїх батьків. Таким було болгарське традиційне повір'я.

«Через те, що наречена йшла під «було» її і називали «булка» (цей вислів нічого спільного не має з відповідною здобою, яка у болгар також має аналогічну назву). Керували проведенням традиційного весілля болгар хрещені батьки молодят. Крім того, на святі був і «петельджия», який грав роль шута. Все весілля він мав танцювати, і всім доступним чином веселити гостей. У своїх руках він тримав півня. Тому і по-традиції і закріпилася за цим учасником передвесільної обрядодії назва «петельджия». У болгарській мові «пител» – півень» [49].

«Петельджия» у процесії, коли він веде наречену у дім молодої, мав йти у першому ряді процесії, й при цьому веселити гостей. Окрім всього, болгар

Буджака на своїх весіллях виставляли на загальний показ придане нареченої. Під це виділяється окрема кімната. При наявності бажання кожен міг дивлячись на придане вирішити - чи заможня ця наречена чи простецька, або бідна» [35].

У першій чверті XX ст. після розпису в сільській раді, коли молоді поверталися до хати нареченого, їх зустрічали батьки, обсипали зерном, дрібними монетами і благословляли. Крім того, до революції 1917 р. були випадки, що весілля гуляли цілу неділю, а от у 1920-1940-х роках такого вже не було. Святкування, як ми зазначали вище, тривало лише два дні – неділя й понеділок. Втім, остаточно ця практика по всьому Буджаку закріпилася лише з 1950-х рр.

«Коли батьки проводжали доньку в чужу родину, за звичаєм вони мали плакати. А коли наречену приводили до свекрухи, їй кланялися, дарили подарунки і говорили, що приймають в свою сім'ю» [35]. Запрошені, свої подарунки також дарували тут. Всі подарунки були різними. У якості подарунків, наприклад, слугували коні, ягнята, посуд, а можна було і просто побажати чогось словами, якщо на більше не дозволяла фінансова забезпеченість гостя.

«Якщо говорити про XX ст., то до проведення колективізації подарунки на болгарському весіллі в Буджаку були побагатші» [1; 4; 5; 6]. «Збирали подарунки на весіллі «балабек» и «балабечка». Також саме вони мали наглядати молоду, перевірити її у понеділок (тобто перевіряти її «чесність», але про це в подальшому розділі). Якщо наречена була «чесною», гості вранці пили червену або слатку рагію (солодку підфарбовану горілку)» [35; 45]. А якщо ні – то горілка була несолодкою. «І після того, як дівчина її випила, її на підводі (згодом – автомобілі) відправляли її додому. Причому існувало свого роду правило, яке з'явилося скоріше за все в кінці 1930-х рр. – «не чесну» дружину визли у кузові вантажівки, куди вона збиратися повинна була сама. Ганебним для болгарської дівчини вважалося раніше одружитися займаною, однак зараз до цього відносяться дещо простіше» [2; 3].

«Весь період весілля супроводжувався багато накритими столами. Святкове меню складалося, переважно, з набору страв національної болгарської кухні. Беззаперечно, мали у значній кількості бути страви із м'яса – баранини, адже в традиціях болгарського народу вважалося, що коли буде на святковому столі м'ясо, то і все інше обов'язково буде. Серед страв були: каварма, курбан, локшина, картопля, тушкована капуста, тощо. У наш час такі атрибути святкового стола доповнюються сучасними стравами, в тому числі й абсолютно не болгарського походження (наприклад корейською морво-чою) або звичайними продуктами з магазину» [3; 4; 6].

«Горілку (ракію) не ставили. В чарки для гостей її наливав чоловік, який ходив з нею біля святкового столу. В понеділок зранку, у гості являлися родичі нареченої, «годували молоду сніданком», а також приносили з собою міліну, смажену курку («манжу»). До столу спершу сідали молоді, і лише потім свати, куми, тощо. І вже далі всі інші гості нареченого» [49].

«Зранку нареченій задавали різного роду жартівливі завдання які вона мала виконувати. Наприклад, підмести у кімнаті (або в кількох кімнатах). Але після того як вона підмете, все сміття вони знову розсипали у кімнаті, жартуючи: «Ось, бачите, невправна ж наша невістка, не вміє навіть підмітати!» [49].

«Тоді дівчина, звісно, мала починати виконання завдання заново. Таким чином випробовували характер невістки. Коли ж молода за допомогою хитрування не могла з першого разу вимести сміття, то за традицією її могли заставити прибирати кімнату до самого вечора» [49].

«В описаному вигляді класичне чи традиційне болгарське весілля на Буджаку є найбільш поширеним. Втім далеко не жорстко лімітованим. І в цьому аспекті варто зазначити та звернути увагу на певних особливостях, які були і частково й досі є характерними для його проведення чи спонукали проводити весілля так чи інакше. Причому система проведення болгарського весілля в історико-культурному регіоні Південної Бессарабії від села до села мала і

продовжує мати свою регіональну специфіку. що як раз в Буджаку особливо проявляється» [49].

Як наслідок, «ми бачимо, що шлюбна традиція болгар Буджаку, хоча і зазнала цілого ряду змін протягом XX – першої чверті XXI ст., але й досі є у ній і певна сталість, що виражена як в окремій поведінці та уявленнях про роль сім'ї молодої і молодого, а також в окремих речових й матеріальних атрибутах. В тому числі серед одягу, прикрас і звичайно традиційної для болгар їжі. Причини збереження цих атрибутів різноманітні. Десь це чисто естетична краса. Десь повага до батьків. А от в інших випадках - намагання уберегти новостворену сім'ю від лиха (якщо слід говорити про обереги)» [49].

Більше того, саме сталими традиціями можна пояснити розтягнутість болгарського на Буджакі весілля на два дні, з притаманному кожному з них відповідними обрядодіями. Причому кожна з них має своєрідний свій сакральний зміст, через які і молодята і родичі і гості на весіллі наочно можуть зрозуміти або певним чином уявити подальшу долю подружжя і створеної ними сім'ї. Далеко не кожен навіть у Східній Європі етнос зміг зберегти відповідні традиції і уявлення чи своєрідні «прогнози» які мають коріння ще у дохристиянському світі. Втім болгари в цілому і болгари Буджака здебільшого не тільки все це зберегли, не тільки описаним і не тільки звичаям, обрядам та традиціям слідуєть, а й в своїй практиці змогли ще і закріпити в своїй традиційній культурі і обрядодії пост весільного циклу, про що мова піде далі.

Однак завершуючи розділ відносно власне весільної обрядовості болгар Буджака, цікаво подивитися на те, які обрядодії, пов'язані з ухваленням молодими людьми шлюбу притаманні населенню виключно Болгарії і в тій чи іншій ступені не відбилися в структурі весілля болгар Південної Бессарабії. Це важливо зробити ще і з тієї точки зору, аби з'ясувати походження тих чи інших обрядодій на теренах українського Буджаку. Таких основних відмінностей між весіллям в Болгарії і весіллям в Буджаку ми виявили дві.

По-перше це алкогольні напої. Так, весільна обрядовість болгар Буджаку постійно супроводжується лише двома напоями – ракією (солодкою та гіркою) й вином (вкрай різноманітним за рецептурою, місцем та технологією виготовлення й навіть назвами, що не дивно – це традиційний напій болгар і фактично історично основний продукт їх виробництва). В Болгарії ж з початку ХХ ст. першим напоєм, який де-факто відкриває весілля і з яким наречений знайомиться з нареченою – є бренді. Причому в сучасній Болгарії, початкова літера в назві цього напою – Б, набула характеру цілком природнього і невід'ємного символу весілля [36; 52].

Враховуючи те, що бренді ні в якому разі не є традиційним напоєм болгарського виготовлення, впевнено можна говорити про європейське походження цієї традиції в період існування Болгарського царства і орієнтації цієї держави на країни Центральної та Західної Європи. Через це, болгары Буджака просто фізично не могли ввести у свій ритуал весільної обрядовості цю, модерну традицію царського періоду існування Болгарії.

Друга відмінність – традиція гоління нареченого. Це виключно чоловічий ритуал, який характеризує зміну його соціального статусу та припинення холостяцтва. Під бородою юнака тримають білу тканину, подаровану йому нареченою. Все волосся зібране там таким чином вважається захищеним від магії. Ритуал гоління супроводжується музикою та веселоцями. Голившись, хлопець готовий вирушити до будинку своєї нареченої [17; 36].

Походження цього ритуалу, скоріше за все середньовічне. Православні болгары, активно до того ж вірили у дохристиянські елементи різних культів. Турецьке панування частково підсилило ці забобони, чого сказати про оточення болгар, які переселилися до Буджаку не можна. Тут вони опинилися у православному оточенні українців, росіян, молдаван через що дохристиянські елементи культу й ритуалів, на кшталт вище описаного природнім шляхом просто зникли.

Розділ 4

ОБРЯДОДІЇ ПІСЛЯВЕСІЛЬНОГО ЦИКЛУ У ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ БОЛГАРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БУДЖАКУ

Особливістю, причому унікальною системи весільної обрядовості болгарського етносу в цілому і особливо болгарського населення Буджаку є тривала за часом та різноманітна за значенням структура післявесільної обрядодії. Вона базувалася на принесених у Південну Бессарабію болгарами-переселенцями вже існуючих традицій, втім в остаточному вигляді виробилася виключно у болгарських переселенських колоніях Півдня Російської імперії й вкрай не значуще зазнала певних змін протягом буремного ХХ століття й першій чверті ХХІ ст. Спробуємо нижче дати їй стислу характеристику.

За традиційним болгарським уявленням, післявесільні звичаї покликані вивести молодих з їхнього особливого прикордонного стану, в якому вони перебували під час весілля, та познайомити їх із сімейним світом. З давніх давен було зрозуміло, що шлюб для молодих людей це не тільки радість та відповідний клопіт, а насамперед особливий стрес. І в першу чергу для жінки. Однак в традиційному болгарському суспільстві, таке «легке» ставлення до жінки не притаманно. Більшість післявесільних обрядодій як раз пов'язані з її діями, її станом і її позицією. Хоча історично, саме чоловік був першим лицем післявесільних обрядодій.

Так, «серед давніх свідчень (середини XVIII – початку XIX ст.), зокрема тих, що стосуються акерманських болгар: молодий після весілля відправляв батькам молоді барана, роги якого прикрашали стрічками, бубликами, різними плодами. Його вів пастух у вивернутому кожусі й шапці, на широкому шкіряному поясі кріпився мішечок із борошном, казанок для приготування мамалиги, в руках він тримав довгу тичку із залізним гачком. Дорогою розігрувалося ціле дійство —

пастух готував мамалигу, "продавав" барана тощо. Батьки молодії різали барана і пригощали молодих і родичів» [18].

На сьогодні, цей звичай суттєво трансформувався і в більшості сіл Аккерманщини по-суті зник. Причина цього – різкі зміни в соціально-економічному житті болгар Білгород-Дністровського району Одеської області, які здебільшого були тотожні та аналогічні тим процесам, які в цілому відбувалися на теренах усього Буджака.

Втім, післявесільні обрядодії у болгарського населення Буджаку в значній ступені збереглися, а подекуди навіть і помножилися. Що знов таки, пов'язано як раз з суттєвими змінами соціально-економічного життя буджакських болгар як в УРСР (до 1991 р.) так і у вже незалежній Україні.

«Післявесільний етап шлюбної обрядовості буджакських болгар, в першу чергу включав і продовжує в наш час включати вихід молодії ("булки") до криниці по воду ("на геран за води"), вмивання свекра і свекрухи принесеною водою, обдаровування нової рідні (вовняною тканиною — "душеком", солом'яною подушкою) та ритуальне катання у візку. Було прийнято, щоби молода, демонструючи свої господарські навички, пекла "баниці" (чи міліну) для гостей. Ті несли на "обід" баницю, манджу» [18].

Так, вранці у понеділок наречена разом із зятем уперше йде носити воду у свій новий будинок. Їх супроводжують співаючі дівчатка та граючі хлопчики. Дорогою до колодязя і назад наречена кланяється, цілує руку і пропонує випити кожному зустрічному. Таким чином вона демонструє свою нову позицію та отримує визнання всіх мешканців села. Як тільки вони доходять до колодязя, вона обходить його праворуч наліво і сіє зерно.

Вона просовує сире яйце в правий рукав і наступає правою ногою, щоб легко народити. Зять тричі наливає воду в котли — двічі штовхає їх і проливає, а втретє підбирає. З музикою та піснями гурт повертається додому. Дорогою вона не піднімає погляду, просто дивиться на свої ноги і всю дорогу додому проливає

трохи води. Там вона дає нареченому пити воду для миття будинку. З цієї миті вона перестала розповідати про це молодшим членам будинку, але продовжує мовчала перед старшими. У понеділок увечері влаштовують трапезу, на яку приходять і її родичі – вони приносять їй їжу, тому цей вечір називається принесенням нареченого супу.

Якийсь час після понеділка, який у більш віддалені часи був довшим, наречена продовжує носити фату. У пізніші часи її знімають після того, як наберуть воду - це робить хрещена мати або, рідше, зять. Вуаль знімається однією-двома паличками плодового дерева або палісандра. Як і за його розміщення, наречена робить спроби його утримати, але не більше двох разів. Втретє його знімають і кидають на дерево, на троянду або на дах будинку, після чого наречену покривають і вона остаточно стає (чи її остаточно так вважають у громаді) заміжною жінкою.

У болгарській традиції волосся дівчини виставлені на загальний огляд - заплетені різними способами, в косу і т. д., але після весілля їх перестає показувати оточуючим і до самої смерті вона повинна не показуватися перед людьми з непокритою головою. І в цьому випадку наречена двічі відмовляється від своєї нової хустки, яку їй часто дарує хрещена мати, але одягає її втретє. Зняття завіси та покривало супроводжуються благословеннями, найсуворішим з яких є благословення шафера. Усі бажають молодим довгих років життя, дітей, здоров'я та благополуччя. Під час відкриття розвалюється і весільний прапор – наречена вийняла з нього тканину та червону нитку.

«Досить стійким (по хронології) виявився і звичай рядження ("куркулук"), приурочений до проводів кумів. А також "повратки" ("авталики") — післявесільної зустрічі молодих із родичами з обох сторін тільки по створеного подружжя, де саме це нове подружжя отримувало у подарунок посуд. Невдовзі кум запрошував до себе молодих і дарував молодій мідне відро, наповнене пшеницею, а згори викладав тільки по спечений коровай. Подекуди молода

влаштовувала спеціальну гостину для всіх весільних чинів - на знак подяки за їхню активну (а не інакше) участь у весіллі» [18].

Особливу значимість у болгар-переселенців, і в першу чергу у буджацьких болгар мали ритуали, пов'язані з першою шлюбною ніччю молодих. Точніше зі встановленням статевої невинності нареченої. «Результат першої шлюбної ночі, за загальним визнанням, є кульмінаційним моментом весільного болгарського обряду, який визначав і подальший хід ритуалу в цілому. А фізичний стан нареченої, її тіла (а саме - наявність / відсутність «цілісності») в цей момент весілля (післявесілля) набуває сакральний сенс» [16].

«Згідно з народними уявленнями болгар (в тому числі й болгар Буджаку), нецнотлива наречена приносить нещастя не тільки в новий будинок і у сім'ю, яка її приймає. Більше того, вона може викликати мор худоби, епідемію серед людей, неврожай у всьому селі (селищі) або навіть смерть одного з членів сім'ї нареченого чи учасників весілля, безпосередньо відповідальних за ритуал «з'єднання молодих» та тих, хто приховував нечесність молодий» [49].

Коріння цього виключно болгарського звичаю слід шукати в п'ятисотрічній історії панування турок-османів в Болгарії та перенесенням відповідних страхів та забобонів переселенцями на терени Бессарабських колоній Російської імперії.

Перевірка «чесності» (цнотливості) нареченої ставало значущим моментом для всього болгарського (втім тільки локального) соціуму. Ось чому невинність (цнотливість) нареченої та її втрата отримувало багаторазове кодування в різних системах символів: акціональному, предметних, колірних, рослинних й інших.

«В основі семантики більшості предметних символів невинності (цнотливості) в системі болгарського весілля лежить опозиція поняття ціле / неціле. Так, якщо наречена була незайманою (в цілому цнотливою), свекруха приносила в будинок батьків дівчини цілий корж. В іншому ж випадку, хліб був пригніченим» [22].

«Інші символи цього ряду представляли собою уречевлення (матеріалізацію) метафори «жінка (жіноче лоно) – посудина», що знаходить підтвердження в багатьох мовних номінаціях і культурних явищах болгарського етносу. Ціла посуд (фляга для вина, чарка, чаша тощо) символізували невинність (цнотливість, «чесність»). Дірявий посудина – її (їх) втрату» [49].

Так, батьків нечесної нареченої пригощали гіркою зазвичай ракією (якщо вона була в наявності), чи загальною (солодкою) ракією з фляжки без дна. Або з розбитої чашки. Причому в останніх випадках дірку затикали пальцем і відпускали так, щоб горілка (ракія) вилилася, коли її візьме батько молодої. Іноді дірявою була фляга для вина чи її не запечатували, а в ракію лили воду, кидали попіл і сміття, тощо.

Цікаво, але у східних слов'ян – прадавніх пращурів українців, теж існували подібні ритуали. Наприклад, в українському й білоруському Поліссі, якщо наречена була нечесною, брали горщик з розбитим днищем, надягали його на палицю і з цією конструкцією ходили по селу та співали «страшні» пісні.

«У болгарському пісенному фольклорі, пов'язаному з ритуалами частування молодих після шлюбної ночі, також зустрічається мотив дірявого посуду» [1; 4; 5]:

«Доброго ранку, кум, несемо тобі ракію,
В срібній чашці на дні пробитою;
Купи мені, купи мені нове свердло,
Пробий мені, пробий мені бочку,
Бочку без дна!»

Однак нам відомі й «випадки, коли діряві предмети служили символом не нечесної (не цнотливої) нареченої, а успішного шлюбного акту. Так, в понеділок після шлюбної ночі, дружка нареченої проколювала дрібні монети і прикрашала ними шапки всіх чоловіків. У східних слов'ян акціональний корелят предметного

символу – биття посуду – часто служив підтвердженням цнотливості (чесності) молодої і також мав виключно позитивне значення» [49].

«Одним з наочних символів невинності (цнотливості) нареченої у весільній обрядовості болгар, в тому числі й особисто болгар Буджаку було сито. Майже всюди шлюбну сорочку молодій виносили в ситі або у решеті, яке (які) символізувало цнотливість (чесність) нареченої» [16; 31].

«Про можливість подібної інтерпретації говорить і той факт, що решето з сорочкою неодружені хлопці закопали своїми ногами або розривали на частини, відпускаючи при цьому їдкі жарти і відпиваючи солодку ракію. Нерідко сама наречена обдаровувала гостей з цілого сита, яке згодом чоловіки розрубували ножами й сокирами» [49].

У подібних випадках розривання чи разрубание сита служило метафорою дефлорації. Багато зазначені уявлення знайшли своє відображення в обрядовій лексики і термінології болгар Буджака. «Наприклад, про дівочої, тобто чесної нареченій говорили: «неначената», «запазена», «цяла», «не почата», «збережена», «ціла», та інше в такому ж сенсы» [49].

Іншу групу обрядової лексики з цього приводу складають (складали, оскільки частина з них вже не використовується у активному лексиконі) терміни зі значенням «нецілісності», «неповноцінності», «зіпсованості», що відображають (відображали) перехід фізіологічних понять у розряд оціночної лексики: чи «нецяла», «начената», «неціла», «розпочата», «розвалена», «зіпсована», «зламана», «счупена», «зіпсована», «зламана», «пробита», «продірявлена», а також – «щуплива», «червива», тобто дірява, гнила [21].

«До лексичної групи зі значенням «цілісності» можна віднести також і термін, що позначає додаткові придане – землю та гроші, які батько зганьбленої нареченої змушений був давати, щоб дівчину взяли в нову сім'ю, тощо. Нарешті, «цілий» хліб (цяла погача) відносили матері нареченої після шлюбної ночі, причому нерідко мати пред'являла цю корж родичам замість шлюбної сорочки

молодий зі знаками крові. Хліб їй – цілючий, випікали в трьох «цілих» будинках, а ділили між гостями у понеділок, виключно (саме) після підтвердження чесності (цнотливості) нареченої» [19].

Виникає питання – чому серед болгар в цілому звичай перевірки чесності нареченої має таке важливе значення і чому цей ритуал був болгарами-переселенцями перенесений до Буджаку? І знов таки, чому в інших, в тому числі і оточуючих болгар народів, наприклад українців, такого роду звичаї, якщо і мають місце бути, не настільки важливими та знаковими як у болгар?

Відповідь на це, в цілому суперечливе питання знов таки слід шукати в трагічному для Болгарії османському пануванні. І головне тут – збереження роду. Оскільки чисельні османські репресії і викликані ними протидії болгар у вигляді повстань, рівно як і існуючі практики взяття молодих слов'янських хлопчиків у тіж яничари, робили вкрай актуальністю плодовитість жінки. А в умовах османського рабства, що і її «чистоту». Оскільки, як ми відмічали раніше – болгарська родина в принципі моноетнічна.

Болгари, що переселилися на терени підросійського Буджаку, в значній ступені були позбавлені того страху, який османське панування несло за собою. Втім обрядовість перевірки «чесності» нареченої в Південній Бессарабії не тільки не зник, а суттєво закріпився у традиційній культурі.

Причина тут, на наш погляд, кроїться в традиційній болгарській моноетнічній сім'ї, а також у виключно уособленому і компактному проживанню болгар-переселенців у окремих громадах, здебільшого сільського типу. Там усі свої і тому перенесені з історичної батьківщини на нову землю звичаї сприймалися і продовжують сприйматися виключно як абсолютно природні. Більше того, цей звичай, який не притаманний іншим культурам в такій скуппульозності, викликав як правило у представників інших етносів свого роду негативну реакцію.

І на наш погляд саме це, було додатковим фактором згуртування болгарських спільнот на теренах Бессарабських колоній, культурного відокремлення них від інших етносів тощо. І самец ей звичай і пов'язані з ним обряди робили болгарську сім'ю на теренах Буджака монолітною, моноетнічною і виключно болгарською по духу, світогляду та культурі.

Фактично, обрядодії пов'язані з перевіркою «чесності» нареченої, закінчували офіційне весілля буджацьких болгар. Втім, протягом наступних двох тижнів в середовищі вже трьох болгарських сімей (молодої родини та родин батьків молодят) продовжують відбуватися обрядодії, які традиційно і остаточно завершають цикл весільної обрядовості болгарського населення Буджака.

Так, слідує після весілля суботи (в самій Болгарії – цей захід проводиться у неділю [17]), «молодята відправлялися спати ніч до матері молодої (чи в разі її відсутності – до жінки яка молоду де-факто виростила). Тут теж наставляли на стіл, але збиралися лише найшанованіші і найближчі родичі. Весь тиждень, протягом якого наречена жила у домі свекрухи, вона не могла мити голову. Бо згідно усталених традицій не мала на це права. Це стосувалося й купання. Для того що б покупатися, молодій потрібно було йти у гості до своїх батьків» [35].

Далі йдуть візити до хрещеного – «на прощення», до старих родичів, до зятя і т.д. Відвідування місць пов'язане із заборонаю молодятам працювати деякий час після весілля, тому вони влаштовують навіть три візити на день до різних родичів холостяків. Взагалі то, весь тиждень після весілля молоді здебільшого ходять у гості та не працюють – у будинку шафера, у будинку зятя, у будинку старих зятів та інших молодих родичів.

Ще через тиждень після цього (тобто через 1-2 тижні після відіграного весілля) болгари Буджака робили так звані поранки, повренки, поворотки (різне локальне звучання єдиного болгарського терміну поврнки. На традиційному чи класичному болгарському весіллі повранки - це експертний обряд, свого роду

комічне продовження весілля, в якому наречений та його друзі робили усе, щоб проникнути до будинку нареченої, забрати її на весілля. І це в ситуації, коли весілля вже відбулося.

По-суті, обряд повранки має подвійний сенс. З одного боку – це своєрідна форма запросити батьків нареченої у гості до нареченого, тобто вже до спільної оселі молодих. А з іншого, цей звичай демонструє чоловічі звички та особливості (від реальної фізичної сили чоловіка, до його забуття через солодку ракію).

Зазвичай, цей відбувається як правило вночі святкового чи вихідного дня, через кілька днів після весілля. Наречений збирався зі своїми друзями (як умого більше їх повинно бути) та всі разом приходили «на весілля». Традиційно вони вбиралися у костюми, маскували обличчя і з'являлися з різними інструментами. Такими як гучні музичні інструменти, петарди, кувалди, барабани і т.д.

Коли наречений та його друзі прибували до будинку нареченої, вони стукали у дверцята та проникали у середину оселі. Друзі нареченої блокували відповідний шлях і всіляко перешкоджали їм. Зазвичай починалася запекла "битва", в якій сам наречений та його друзі повторювали перемогу, щоб забрати наречену. Коли ж вони нарешті проникали у будинок, туди приходила наречена. В результаті їїзабирають з собою наречений та його друзі і після свого роду «повторної весільної церемонії» повертаються до спільного молодогої родини помешкання.

Обряд повранки, як такий, має давню, де-факто середньовічну історію та символізує доволі поширений у багатьох народів звичай взяття дружини. Сьогодні цей звичай продовжує жити у болгарській культурі, в тому числі і в традиціях буджакських болгар, як символ дружби та сили чоловічого братерства. Якраз після цього обряду батьки нареченої йшли до зятя. «Мати несла дочці посуд, батько – ракію (виключно солодку), а потім всі разом святкували у молодих. Після цього молоде подружжя в одну з неділь вирушало в гості до батьків тепер вже молодогої дружини» [1; 40; 44].

В цілому обряд повранки протягом XX – початку XXI століть найбільш суттєво трансформувався в структурі звичаїв весільної обрядовості болгар Буджака. Він виник на теренах Болгарії в перші століття османського панування і довгий час був в структурі передвесільної обрядовості. Здебільшого він тотожний доволі поширеному у тюркських народів (в тому числі й у турок) традиції викрадення нареченої. В болгарських реаліях, цей звичай при однаковому цільовому наповненні поступово трансформувався у своєрідно «чоловічу» підготовку та закріплення єдності в середині спільноти болгар-чоловіків конкретного населеного пункту.

Приблизно в такому, початковому вигляді цей звичай був перенесений з початку XIX ст. болгарами-переселенцями на терени Буджака. Втім, саме в Південній Бессарабії протягом вже XX ст. обряд повранки органічно перейшов вже у післявесільний цикл шлюбної обрядовості буджакських болгар. Причини цього, на наш погляд кроються в тому, що сама по собі передвесільна обрядовість болгар Буджака вкрай насичена та різноманітна. До того ж вона розтягнута як у часі так і в плані локацій. І тому обряд повранки саме в передвесільному циклі шлюбної обрядовості болгар Буджака був скоріше зайвим. Тим більше, що тюркські етноси в Буджаку були представлені набагато слабніше ніж східнослов'янські, насамперед українці та й південнослов'янські – тобто самі болгари. Як наслідок, зберегати передвесільні повранки не було ні сенсу ні найближчого аналогу. Втім, аналоги іншого гатунку в середовищі українців Південної Бессарабії існували. А саме традиції та звичаї гостинництва після великих свят, в тому числі й такого поширеного як весілля.

Тому не дивно, що обряд повранки серед болгар Буджаку в їх структурі весільної обрядовості поступово перейшов у післявесільний цикл, який на відміну від передвесільного та весільного мав дещо менше наповнення традиціями та звичаями, які вже надійно укорінилися в традиційній болгарській культурі Буджаку.

Між тим, на сьогодні, як раз післявесільний обряд повранки в його чисельних локальних варіаціях, швидше ніж будь який інший звичай в середовищі болгарського населення Буджаку, не стільки трансформується, скільки зникає. Причини цього – подальший соціально-економічний розвиток теренів компактного проживання буджакських болгар, розвиток в них логістичної інфраструктури та інфраструктури мобільного зв'язку. А головне – негативні демографічні процеси, які притаманні в цілому Україні і які безпосередньо охоплюють і території проживання українських болгар в Буджаку. Мова йде про стрімке скорочення як населення болгарських сіл Південної Бессарабії, особливо міграцію в міста їх молоді. В результаті, зібрати дві більш-менш представницьки кампанії молодих чоловіків для повранку вже в більшості випадків фізично не можливо. Що ж стосується відвідання осели молодих батьками чоловіка та дружини, то елементарна розмова через смартфон швидко і чітко вирішує цю проблему.

І лише після завершення всіх весільних та післявесільних обрядів, молодята офіційно винаються сім'єю, яка розпочинає своє самостійне життя. Причому, в більшості випадків це відбувається або в новому – спільному для подружжя домі, або в оселі чоловіка. Для болгарської родини – дім – безпечний простір, саме тому виключно з домітками родин нареченого та нареченої і пов'язані основні ритуали традиційного болгарського весілля.

Як бачимо, післявесільний цикл обрядовості болгарського населення Буджаку, рівно як і цикли власне весілля та передвесільних обрядодій, має чітку і відносно складну структуру. Втім, саме в ній в сучасних умовах відбуваються найбільш кардинальні зміни, про що на прикладі обряду повранки ми вище вели мову.

Разом з тим, базові обрядодії післявесільного циклу шлюбної обрядовості болгар Буджаку попри існуючі загальні та локальні трансформації, все ж таки

залишається відносно стабільним. Однак стосується це лише тих представників болгарського народу Буджаку, які проживають у сільській місцевості і де в переважній ступені зберігається шановливе ставлення до культури, традицій та звичаїв болгарського народу. Ті ж з молодих болгар, які активно пересіляються в урбанізовані частини як Одеської області так в цілому й України, дуже швидко перестають слідувати відповідним обрядодіям. Особливо післявесільного циклу по морально-етичним, ідеологічним міркуванням, а також в аспекті оточуючих культурних традицій та звичаїв чисельних східнослов'янських етносів, насамперед українського народу.

Між тим, традиційні для болгарської культури Буджаку обряди післявесільного циклу, насамперед вихід молодої до криниці по воду, вмивання свекра і свекрухи принесеною водою, обдаровування нової рідні та обрядодії пов'язані з перевіркою «чесності» нареченої, продовжують міцно бути представленим в системі шлюбної обрядовості болгар Буджаку. Саме вони складають особливий культурний пласт традицій виключно українських болгар, який в самій Республіці Болгарія зазнав куди більше трансформації, ніж серед болгар буджакського історико-культурного регіону.

Одночасно, не дивлячись на наявність певних архаїчних символів у болгарській весільній обрядовості, а конкретно її післявесільного циклу (насамперед звичай перевірки «чесності» нареченої), їх значення та виконання є беззаперечним серед буджакських болгар. Всі ці архаїки здебільшого пов'язані з багатою культурною спадщиною та глибокою й трагічною історією болгар (особливо через 500-річну епоху османського володіння Болгарією). І попри радикальні навколишні соціально-економічні зміни, «ці традиції та символи і сьогодні продовжують жити серед болгарського населення Буджаку» [49] яке є органічною частиною сучасного українського суспільства.

ВИСНОВКИ

Болгарське весілля – це унікальний елемент культури цього стародавнього європейського південнослов'янського народу. В ньому з часів Середньовіччя і раннього Нового часу сформувався цілий комплекс традицій, обрядів, забобонів та звичаїв, які в значній ступені дожили до наших днів.

В абсолютно унікальному вигляді на теренах історико-культурного українського регіону Буджак, весільна обрядовість болгар-переселенців не тільки не втратила своє початкової краси, циклічності та складності, а й отримала нові елементи, які в тій чи іншій ступені не мали місце серед болгар в самій Болгарії. Більше того, ці елементи мали свою різнобарвність виходячи вже з локальних особливостей сіл Буджаку.

Тому не дивно, що з самого початку дослідження історії та культури болгарського народу, представники котрого пересилилися на Буджак, розпочинаючи майже з середини XVIII ст., саме традиції, в тому числі, а в багатьох випадках і в першу чергу – весільні, привернули до себе неабиякий інтерес з боку вчених колишньої Російської імперії.

Дослідження весільної обрядовості болгар Буджаку розпочалися на теренах Російської імперії ще в середині XIX ст. Причому, вони передували аналогічним процесам наукового етнологічного пізнання на власне болгарських етнічних теренах, які були начаті лише ближче до кінця вказаного століття.

Примітно, що дослідження весільної культури болгар в цілому і болгар Буджаку конкретно розпочали, розширили (як в плані тематики, так і в плані географії й хронології) і в сучасний період продовжують розвивати саме українські вчені. Вони ще за часів існування Російської імперії та СРСР (УРСР) (а відповідно і Болгарського царства та НРБ) де-факто заклали основи наукового пізнання традиційної, в тому числі й весільної культури болгар як етносу та політичної нації й конкретно - болгар Буджаку.

Навіть перші (ранні) наукові розвідки та дослідження стосовно весільної обрядовості буджакських болгар, які були видані з середини ХІХ до середини ХХ ст. видалися доволі наповненими по фактожу та іншим матеріалам. Як наслідок, подібного роду результати були досягнуті українськими дослідниками часів імперського минулого можуть претендувати на те, щоб і далі допрацьовуватися за рахунок їхнього ж осмислення вже у ХХІ ст. сучасними українським та болгарськими дослідниками. Останнім часом (за доби незалежного існування України) з'явилися нові матеріали для розширення дослідження даної теми.

Роботи ж більш пізніх за хронологією дослідників (другої половини ХХ – початку ХХІ ст.), як і сучасних науковців (українських та болгарських) являють собою цілком гармонійне продовження роботи, ключові основи якої були закладені більше 100 років тому назад. Через це, ми ж у своїй магістерській роботі постаралися максимально широко охопити наявну літературу, що на наш суб'єктивний погляд в цілому вдалося і саме це вилилося у написання окрім історіографічного та джерелооглядного також і наступних розділів, етнологічних та історичних за змісту, де ми спробували розглянути ще цілий ряд питань і виконати поставленні у вступі завдання.

Опираючись на проведенні як нами, так і попередніми дослідниками польові дослідження, нам, в тому числі вдалося розкрили змістовне наповнення та проаналізували конкретну структуру виконання деяких обрядів, що передували весільним заходам болгар Буджаку в їх вузькому, більш поширеному значенні.

Дослідження весільної обрядовості болгар Буджаку продемонструвало і ряд наявних проблем, які існують у вивченні даної та близьких до неї тем. Наприклад, зміни які мали й мають місце у святкуванні традиційного болгарського весілля в Буджаку, багато в чому викликані зміною рівня заможності сімей місцевих болгар. Їх соціального статусу, можливості зібратися родичам в одному місці й в один час. А як раз саме ці умови і не є постійними.

Втім, якщо ж вони змінюють усталину традицію чи переривають її то зазвичай лише на певний час. Хоча і в цьому аспекті існують принципові виключення, як наприклад трансформація обряду повранки.

Якщо говорити про весілля представників болгарського народу в Південній Бессарабії, то варто зазначити те, що станом на ХХ ст. більшість зафіксованої інформації з цього питання стосувалось й стосується тільки певних обрядів весілля, що суттєво зважає в достатній мірі відтворити всю систему шлюбної обрядодії як такої. Напевне основна причина цього полягає в тому, що дослідників і попередніх часів і часу теперішнього, в першу чергу завжди цікавили й цікавлять відмінності від загального правила. І відповідно те що було загальнопоширеним серед болгар чи мало яскраві виразні аналогії у інших слов'янських (південнослов'янських) народів, що як правило часто не фіксувалося і не досліджувалося ними.

Загалом багато як вітчизняних так і закордонних вчених проводили дослідження болгарських весіль, аби щоб вивчити соціальні, культурні та релігійні аспекти цієї традиційної події і вкрай важливої події. Вони звертали увагу на різні аспекти весільної церемонії, включаючи традиції, обряди, символіку, прикраси, музику, танці та їжу, тощо.

Попри те що класичне болгарське весілля, в тому числі й особливо на Буджаку переповнене багатьма семантичними сенсами які є частиною етнокультурного коду болгарського народу в цілому, ця семантика не зчитується акторами обряду при його виконанні і є лише свого роду «забавою» у часто нетверезій компанії.

Загалом традиційне болгарське весілля відноситься до типу весіль «свій – чужий». Він охоплює південні території Східноєвропейської рівнини. Для весілля цього типу характерне домінування опозиції «свій — чужий» та її конкретне втілення у протидії «партії» нареченого та «партії» нареченої. Насамперед це виражається в рівнозначності двох груп учасників та їх локусів. У

паралельності низки традиційних обрядових дій у будинку нареченої і в будинку нареченого і у величезній ролі контактів та взаємодії представників двох сторін, що включають численні епізоди «ігрових конфліктів», які самі по собі надають шлюбу та весіллю карнавального характеру.

Крім того, вивчення болгарського весілля в межах українського Буджаку може бути звичайним для людей, які планували чи планують відвідувати Республіку Болгарію, працювати з болгарськими колегами по своїй спеціальності, чи без звертання уваги на свій фах та рід занять або встановлювати особисті стосунки з представниками болгарського народу як в Україні так і в інших місцях компактного проживання як титульної болгарської нації так і її діаспори. Знання принципів та звичаїв, в тому числі й болгарського весілля як такого так і зі специфічними особливостями буджакського регіону може допомогти уникнути культурних непорозумінь та зміцнити відносини з іншою культурою.

Болгарське весілля, в тому числі й в певній мірі переважно на Буджаку - це обрядодії, які мають давню історію У процесі свого історичного розвитку класичні болгарські обрядові традиції поглинали різні архаїчні символи та ритуали, які нині продовжують існувати у болгарській традиції весілля.

Одна з прямих причин, чому традиційне болгарське весілля містить безліч архаїчних символів є його походження та поширення з давньою народністю й її культурою. Болгарія як країна Балканська має багату і різноманітну історію, в якій різні племена і народи впливали на болгарську культуру і звичаї, що устаканилися дотепер. Цікаво, але серед болгар Буджака споглядається і зоротня тенденція – органічне перейняття деяких елементів обрядовості весільної від інших народів, в першу чергу українського.

Ще одним твердженням є те, що весілля як природня й невід'ємна культурна традиція є найважливішою подією у житті болгарської родини. У процесі весільної церемонії та святкування молодята та їх гості, включають до

свого обряду створення нової сім'ї безліч символів та ритуалів, які зачіпають створення урочистих подій та передачу значення цього важливого моменту у житті нащадкам.

Деякі архаїчні символи, які можна зустріти на класичному болгарському весіллі, включають властивості родючості, життя і здоров'я. До них відносяться такі як зерно, квіти, дерева і вода, тощо. Також на такому весіллі присутні символи, пов'язані із захистом від злих духів та біди (бід, у множині). Для цього використовувались маски, талісмани та амулети. Всі ці символи та ритуали мають широке значення і дотепер й часто є частиною класичної болгарської весільної традиції.

Унікальною особливістю весільної обрядовості болгар Буджака, яка прямо кидається у очі споглядаючи традиційне болгарське весілля чи читаючи про нього історіографічну інформацію – значна кількість подарунків, які всі залучені до весільного процесу люди, дарять в першу чергу молодим (да і молоді один одному). Здебільшого це звичайні речі, які мають низьку ціну або те, що підсилює статус нареченого та нареченої – наприклад рушники, хустки, сорочки тощо. В традиціях інших народів, в тому числі й тих, що насіляють Буджак, такої кількості і постійного дарування подарунків на кожному майже кроці весільної обрядовості не споглядається.

Весільна обрядовість болгар Буджаку має свої суттєві відмінності від цілої низки аналогічних заходів, які притаманні весіллю на виключно болгарських теренах. Так, наприклад, весільна обрядовість болгар Буджаку постійно супроводжується лише двома напоями – ракією (солодкою та гіркою) й вином. В Болгарії ж з початку XX ст. першим напоєм, який де-факто відкриває весілля і з яким наречений знайомиться з нареченою – є бренді. Причому в сучасній Республіці Болгарії, початкова літера в назві цього напою – Б, набула характеру цілком природнього і невід'ємного символу весілля.

Також, традиційним заходом весільної обрядовості в Болгарії є ритуальне бриття нареченого. Аналогічна традиція на теренах Буджаку не є поширеною, що в черговий раз лише підтверджує збереження болгарами Буджака виключно автохтонної системи весільної обрядовості та її християнського наповнення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Інтерв'ю

1. Ніколова Феодора 1958 р. н., с. Кулевча, Білгород-Дністровський район, Одеська область
2. Кофова Марія 1954 р. н., с. Кулевча, Білгород-Дністровський район, Одеська область
3. Бойчева Наталя 1993 р.н., с. Дмитрівка (с. Дельжилер), Білгород Дністровський Район, Одеська область
4. Кофов Василь, 1975 р. н., с. Василівка, Болградський район, Одеська область
5. Генчева Варвара, 1940 р. н., с. Делени, Болградський район, Одеська область
6. Кальчев Кирило Микитович, 1990 р. н., с. Василівка, Ізмаїльський район, Одеська область
7. Сивокиш Максим Віталійович, 1984 р.н., с. Зоря, Білгород-Дністровський район, Одеська область
8. Дімова Віра Пилипівна, 1966 р.н., с. Новокаланчак, Ізмаїльський район, Одеська область

Офіційні матеріали

9. Асоціаціята на болгарите в Україна. URL: <https://abu.od.ua/bg/%d0%be%d1%81%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b8/> (дата звернення – 23.10.2024).
10. Конституція України. К. 1996.
11. Про кількість та склад населення Одеської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL:

<https://web.archive.org/web/20131020081456/http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/odesa/> (дата звернення – 23.10.2024).

ЛІТЕРАТУРА

12. Арнаудов М. Българските сватбени обреди. Етноложки и фолклорни студии. Преглед на обичаите у народа. София, 1931. 364 с.
13. Арнаутов М. Студии върху българските обреди и легенди. София, 1972. Т. 1. 200 с.
14. Археолого-историко-этнографические описания Буджака: статьи 1884 года с комментариями и иллюстрациями. Авторы-составители: Игорь Сапожников и Иван Думиника. Одесса: Бондаренко М. О., 2023. 380 с.
15. Батьянов Н. Нравы и обычаи болгар, живущих в Бессарабских колониях. Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса, 1858. Т.4. С. 456 – 469.
- 16.11Берг Л. С. Бессарабия. Страна, люди, хозяйство. Петроград,1918. 253 с.
17. Български същински сватбени обичаи и обреди. URL: <https://www.svatbata.bg/articles/svatbeniobichai.html> (дата звернення: 29.10.2024)
18. Боряк О.О. Україна, держава: болгари. Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2018. - 608 с.. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=1.14.1> (дата звернення: 29.10.2024)
19. Буковинова В. Стародавно Граматиково. Географски, исторически и етнографски проучвания. Бит. Език. Фолклор. Ямбол, 1995. 356 с.
20. Бушко Г.О. Внесок Івана Шишманова у розвиток болгарсько-українських взаємин. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019 № 40 том 2. С. 110-113.
21. Вакарелски Хр. Бит и език на тракийските и малоазийските българи. Тракийски сборник. София, 1935. Ч. 1. 236 с.

22. Василева Василева М. Обредни хлябове в Карнобатско. История и култура на Карнобатския край: сборник научни материали. София, 1992. Т.2. С. 181-192.
23. Велева М. Български носии / ред. М. Велева, Е Лепавцова. Народни носии в Източна България. София, 1979. Т.3. С. 297 – 306.
24. Волков Ф. Свадебные обряды в Болгарии. Етнографическое обозрение. Москва, 1895. №4. С. 78 – 87.
25. Волков Ф. К. Свадебные обряды славянских народов. Сборник за народны умотворения, наука и книжнина. Книга III. София. Правительственная типография, 1890 г. С. 137.
26. Волков Ф. К. Свадебные обряды славянских народов. Сборник за народны умотворения, наука и книжнина. Книга V. София. Государственная типография, 1891. С. 205.
27. Волков Ф. К. Свадебные обряды славянских народов. Сборник за народны умотворения, наука и книжнина. Книга IV. София. Правительственная типография, 1891 г. С. 194.
28. Волков Ф. К. Свадебные обряды у славянских народов. Сборник за народны умотворения, наука и книжнина. Книга VIII. София. Правительственная типография, 1892 г.. С. 216.
29. Волков Ф. К. Свадебные обряды славянских народов. Сборник за народны умотворения, наука и книжнина. Книга XI. София. Государственная типография, 1894. С. 472.
30. Ганчев О.І.. Демографічні трансформації болгарської спільноти Південної Бессарабії (XIX – початок XXI ст.). Одеса: Сімекс-Принт, 2020. 635 с.
31. Ганчев А. Особенности брачных отношений у болгар Южной Бессарабии. Българите в Северното Причерноморие. Велико Търново, 2000. Т.7. С. 449 – 459.
32. Даулан К. Село Кулевча. Одесса, 2009. 190 с.

33. Демиденко Л. Культура и быт болгарского населения в УССР. Киев, Издательство АН УССР, 1970. 148 с.
34. Державин Н. С. Болгарские колонии в России. София: Септември, 1914. 361 с.
35. Дерман І. П. Весільна та родильна обрядовість українського та болгарського населення Південної України в 20-х–40-х років ХХ ст. URL: http://old.istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/28/./derman.pdf (дата звернення – 23.10.2024).
36. Дечкова Илиана. Някои забравени стари български обичаи – сватбени и следсватбени обичаи. URL: <https://pohodut.org/nyakoi-zabraveni-stari-balgarski-obichai/> (дата звернення – 23.10.2024).
37. Дмитренко, Микола Українське весілля: стан і перспективи дослідження. *Semper Tiro*. 2010. №2. С. 304-311.
38. Дринов М.С. Съчинения. Т. II. Трудове по българска църковна история. Трудове по езикознание, литературна история, етнография и народни умотворения. София: Държавна Печатница, 1911. С. 259-602.
39. Дякович В. Българите в Бесарабия. Кратък исторически очерк с пет приложения. София, 1930. 44 с.
40. Златова Г. Весільний одяг болгар Буджака ХХ ст. Весільна обрядовість у часі і просторі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Одеські етнографічні читання». Одеса, 2010. С. 138 – 142.
41. Златова Г.І. Деякі аспекти традиційної весільної обрядовості болгар в дослідженнях болгарських науковців. *Записки історичного факультету*. Одеса, 2009. Випуск 4. С. 25-38.
42. Златова Г. Передвесільний цикл обрядів болгар Буджака у ХХ ст.: структура і зміст. Матеріали до української етнології. Київ, 2010. № 9 (12). С. 201 – 206.
43. Златова Г. Шлюб у болгар Буджака наприкінці ХІХ – упродовж ХХ століття: форми укладання. Матеріали до української етнології. Київ, 2009. № 8 (12). С.296 – 301.

44. Киссе А. И. Буджак: историко -этнографические очерк и народов юго - западных районов Одесщины. Одеса, 2014. – 744 с
45. Киссе А. И. Возрождение болгар Украины. Одесса, 2006. 277 с.
46. Комарова М. В. Міфічний код в обрядовій системі болгар села Кулевча : дипл. робота по зд. ст. магістр : 035.035. ОНУ ім. І.І. Мечникова. Одеса. 2022 р. 108 с.
47. Конева, Р. Европейският и паневропейският културен оптимизъм на Иван Шишманов.- Балканистичен форум, кн./1-2-3, 2009, 288—307,
48. Костюшко Г. О Українські родинні традиції: теоретичний аналіз. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2014. Вип. 18. С. 76-82.
49. Кофрова Н. В. Сімейна обрядовість болгар Буджака (XX–XXI ст.). Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр». Одеса, 2023. 70 с.
50. Левицкий А. Нравы и обычаи болгар, живущих в Бессарабских колониях Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса, 1858. Т.4. С. 450 - 464.
51. Леснікова Г. В. Побут українців Буджака за матеріалами ліричного фольклору // Міжнародна конференція «Північне Причорномор'я: до витоків слов'янської культури». Київ, 2008. С. 89—92.
52. Маринова С. Обычаи и традиции в българската сватба. URL: <https://www.weddingburg.com/wedding/news.php?article=wedding-traditions> (дата звернення – 23.10.2024).
53. Петрова Н. О. Хліб як атрибутивно-символічний компонент у передвесільній обрядовості болгар. VI Кирилло-Мефодиевские чтения: Материалы Международной научно-практической конференции. Уфа, 2012. С. 58 – 63.
54. Піскіжова В. Роль родини Драгоманових-Шишманових в українсько-болгарських зв'язках (кінець XIX – перша половина XX ст.). Міжнародні

- зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвід. зб. наук. пр. 2012. Вип. 21. С. 110-126.
55. Постпозитивізм / І. В. Павленко, В. Б. Огороков // Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-882799> (дата звернення – 23.10.2024).
56. Регионален исторически музей – Шумен «Експедиция в село Кулевча 2009-2012 година». URL: https://museum-shumen.eu/?fbclid=IwY2xjawGQqYVleHRuA2FlbQIxMAABHXS_JIMS4I2Q8hxNy8X6yQ4gW6EcAx3id-5hRGS7raBrMEmB_MQUiqPt1Q_aem_3KLYYeqRHM7I2 (дата звернення – 23.10.2024).
57. Русева Г. Структура весільного ритуалу болгар Півдня України (XIX – поч. XX ст.). Българите в Северното Причерноморие. Велико Търново, 2004. Т.10 С. 409 – 419.
58. Скальковский, Аполлон Александрович (1808-1899). Болгарския колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одесса: в типографии Т. Неймана и К., 1848. 156 с. URL: <http://rarebook.onu.edu.ua:8081/handle/store/2056?locale=en> (Дата звернення: 29.09.2024).
59. Шабашов А. Традиции брака и семьи в болгарской Бессарабии и Северного Причерноморья. Буджак: от прошлого к настоящему. Сборник статей к 80-летию Ивана Федоровича Грека. Кишинев, 2019. С. 370-385.
60. Шишманов И. Болгарські народні обичаї. Відень, 1929. 226 с.
61. Шишманов И. Наченки на руското влияние в българската книжнина. Софія: Държавна Печатница, 1899. 120 с.